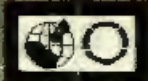

चांदोबा

एप्रिल १९९५

IMMUNIZATION AN ASSURANCE OF GOOD HEALTH TO CHILDREN

VACCINATIONS When and How Many

Age to Start Vaccination	Name of Vaccine	Name of Disease	How Many Times
Birth	BCG	Tuberculosis	Once
6 weeks	Polio	Polio	Three times with intervals of at least one month
6 weeks	DPT	Diphtheria Pertussis (Whooping Cough) Tetanus	Three times with intervals of at least one month
9 months	Measles	Measles	Once

Babies should receive all vaccinations by the time they are twelve months old.

Pregnant women should get themselves vaccinated against Tetanus (TT) twice - at an interval of at least one month - during the later stages of pregnancy.

HEALTHY CHILD - NATION'S HOPE & PRIDE

Ministry of Health, Government of India

विश्व - समाचार

हजार दिवस चाललेले युद्ध संपले!

३१ डिसेंबर, १९९४ रोजी बोस्निया मध्ये चर्कमछोल घटी-भादोवेंजी लोकांनी ऐकले तोफांचे आवाज! मेल्ले काही वर्ष हा क्रम चालू होता. म्हणून लोकांना त्यात काही वर्षांनी का विचित्र वाटते नाही. पण जेव्हा लोकांचे गर्जन संपले तेव्हा लोकांना हायसे काटले. स्लावेनिया, क्रोशिया व बॅसिनोविया प्रमाणे बोस्निया-हेर्झगोविना युगोस्लाविया फेडरेशन मधून फुटून स्वतंत्र झाले. याच मुद्द्यावर तीन वर्षांपासून या क्षेत्रात युद्ध चालू होते. वातावरण सेर्बिया व मॉन्टेनिग्रो युगोस्लाविया फेडरेशन मध्ये आहे.

मेसिडोनिया सोडून जाऊन तिन्ही गणराज्यत हिंसात्मक घटना होत असल्या आहेत. युगोस्लाविया फेडरेशनच्या सैन्यात तेथे अधिक संख्येने आहेत. विशेषतः बोस्निया-हेर्झगोविना यांच्यात जे ३३ महिने युद्ध चालू आहे. दुसऱ्या महायुद्धानंतर म्हणजे १९४५ नंतर दीर्घकाळ चाललेले युद्धातील हेच एक युद्ध म्हटले पाहिजे.

अधिक संख्येने असलेले मुसलमान जाणि अत्यंतचक्रोशियनयांच्याशी सेर्बयुद्ध करीत आहेत. सेर्बानी राजधानी सप्टीमीनोच्या विमान-तळावर ताबा मिळविला. तेव्हापासून संयुक्त राष्ट्र-संघाच्या शांति-सेपेला संपले कामगिरी अशक्यपत करत असले नाही. जेथे धन्यतेर युद्ध चालू होते, तेथे जीवनावश्यक वस्तु पाठविणे सुद्धा कष्टाचे सारले.

अमेरिका, रशिया, फ्रान्स, जर्मनी व इंग्लंड या पाच देशांनी एक संयुक्त समिति बनविली आणि तिच्या तर्फे शांतता स्थापन करण्यासाठी जलक प्रस्ताव मांडले. पण युद्धात गुंतलेल्या पक्षांनी त्या सर्वांची ट्रेटलशी केली. शेवटी असा निर्णय झाला की शेकडो १९ टक्के प्रांत सेर्बाना देण्यात यावा व बाकीचा इतरांना. पांच देशांनी मांडलेला हा प्रस्ताव सत्साराड मुसलमान

शासकांनी स्वीकृत केला. कोटच्या प्रवेने ही हा प्रस्ताव मान्य केला.

याच वेळी अमेरिकेने संयुक्त राष्ट्र-संघाचे वतीने पाठवलेल्या शांति-सेनेवर सेर्बानी हल्ला चढविला. या परिस्थितीत बोस्नियाला अस्वास्त्ये पुरवली जातील अशी अमेरिकेने धमकी दिली. तेव्हा सेर्बानी अमेरिकेचे माजी अध्यक्ष जिमी कार्टर यांच्याकडे मदतीची याचना केली. जिमी कार्टर यांनी यापूर्वी अमेरिका-कोरिया व हेतीतील जंतुरिक युद्ध संयुक्त राष्ट्र-संघाच्यासाठी वकल प्रकल केलेले होते.

कार्टर यांनी मुसलमान व सेर्ब सैन्यात चर्चा घडवून आणल्या. संयुक्त राष्ट्र-संघाचा शांतता-प्रस्ताव सेर्बानी मान्य करावा यासाठी त्यांनी प्रयत्न केले. एका वाटाघाटी-भरातच या. ३१ डिसेंबर रोजी दोन्ही पक्षांनी निर्णय घेतला की अद्याप चार महिने युद्ध-विराम घ्यावा. से अक्षेय पर्यंत समस्या संपूर्णपणे सुटवी यासाठी आवश्यक ती कोलंबी लगेच सुरु झाली. अशा प्रकारे जवळ जवळ हजार दिवस चाललेल्या बोस्निया मध्ये शांति स्थापन आल्याची किर्ते दिसत आहेत.

वीरचे साहस

आपल्याच गावातील एक मुलगी गौरीवर वीरचं प्रेम होतं. तिच्याशी लग्न करायची त्याची इच्छा होती. पण गौरीच्या मनात एका हिऱ्याच्या हाराची लालसा होती. तो खरेदी करण्यासाठी निदान दहा हजार अशफर्षांची आवश्यकता होती. एवढी मोठी रक्कम बिचारा वीर कोठून आणणार ?

अधिकाधिक पैसे कमवता येतील, असा काही उद्योग-धंदा वीरला माहीत नव्हता. म्हणून तो आचार्याचे काम शिकला. जो बोलावील त्याच्या घरी जाऊन माज्या बिरणे, वाटण वाटणे व स्वयंपाकात मदत करणे असलेली कामं तो करू लागला. या कामातून त्याचा उदर-निर्वाह कसा-बसा होई, पण हजार अशफर्षां शिल्लक टाकणं फार कठिण काम होतं. फाही शालं तरी गौरीशी लग्न करण्याची जबर इच्छा त्याच्या मनात होती.

अशा परिस्थितीत त्या वेळाच्या राजाने एक

घोषणा केली, राजाने जाहिर केले की जो कोणी अचाट साहस करून बासवील, त्याला दहा हजार अशफर्षांचे बक्षिस दिले जाईल.

एकादं साहस करायची वीरची इच्छा होती. पण तो भिन्न स्वभावाचा होता. स्वप्नात बेडूक दिसला तरी भयाने त्याचा धरकाप होई, म्हणून तो शेतीचे काम ही करीत नसे. त्या गावचा रहिवासी राम दादा मोठा कल्पक माणूस होता. तो अनेकांना सल्ला देत असे. वीर त्याच्याकडे गेला नि म्हणाला-“राम दादा, माझ्या आवक्यातलं एकादं छान साहस सुचवाल ?”

राम दादाला वीरचा स्वभाव चांगला माहीत होता. तो म्हणाला-“हे बघ वीर, भय हा एक भयंकर रोग आहे. ज्याला साहस करता येत नाही, त्याने औषध घेऊन या पेंगावर उपचार केला पाहिजे. जर मनातील भय नष्ट झालं तर अनेक साहसाची कामे करता येतील. वू चंद्रपूरला जा. तिथे डोंगरावरील एका गुहेत

एक साधू राहतो. भय कमी करण्यासाठी काही जडी-बूटी त्याच्या जवळ आहेत.”

वीर लगेच गौरीला भेटला आणि म्हणाला-“तुझ्यासाठी मी चंद्रपूरला निघालो आहे. तिथे जाऊन जडी-बूटी खार्ईन आणि निर्भय होईन. तेथून पुढे राजधानीत जाईन, राजाला साहस करून दाखवीन आणि दहा हजार अशफर्षांचं बक्षिस मिळवीन. मग तुझ्यासाठी हिऱ्यांचा हार खरेदी करीन !”

गौरी हसून म्हणाली-“आता तू चंद्रपूरला जाणार म्हणतोस. बैरव तर राजधानीकडे गेला सुद्धा, जर तुझ्या अगोदर त्याने मला हिऱ्यांचा हार आणून दिला, तर मी त्याच्याशीच लग्न करीन.”

गौरीवर बैरवचं पण प्रेम होतं. तो वीर सारखा सुंदर नव्हता, पण मोठा साहसी होता. तो सापाला सहज पकडून आपल्या हातात घेई. ज्या वडाच्या आसपास भुतं वावरतात, त्या जाडालाला मध्य-रात्री बैरव आरामात झोपी जाई. वीर विचार करू लागला की आपल्याला बैरवची बरोबरी करता येईल का ? तरी पण मनाचा हिऱ्या करून तो चंद्रपूरला गेला. बैराग्याला भेटून आपल्या मनातील गोष्ट सांगितली. वीरची प्रार्थना ऐकून बैरागी म्हणाला-“जवळच्या गुहेत ती जडी-बूटी आहे. जा आणि घेऊन ये.”

वीर गुहेत प्रवेश करू लागला आणि त्याने जिकडे-तिकडे बेडूकच बेडूक पाहिले. तो बांगलाच घाबरला, घावत-पळत बैराग्याकडे

घेऊन म्हणाला-“स्वामीजी, गुहा तर बेडूकांनी भरलेली आहे. मी कसा जाऊ आत ?”

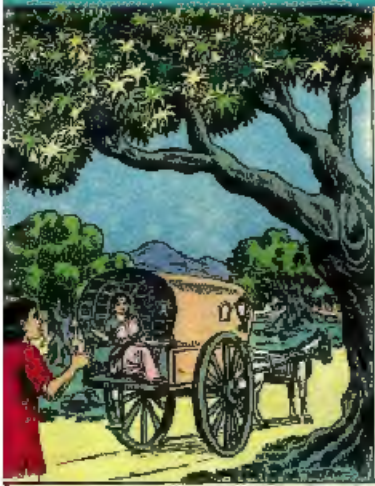
“साप इसतात, बेडूक काही इजा करीत नाहीत. जा, नि जडी-बूटी घेऊन ये. बेडकांशिवाय तेथे अन्य हींस प्राणी नाहीत.” बैराग्याने सुचविले.

वीर नम्रतापूर्वक म्हणाला-“स्वामीजी, दया करा माझ्यावर. आपणच जाऊन ती जडी-बूटी घेऊन या. आपले उपकार मी जन्मभर विसरणार नाही.”

“स्वतः जाऊन आणलीस, तरच त्या जडी-बूटीचा उपयोग होईल.” बैराग्याने वीरला समजाऊन सांगितले.

आपल्या दुर्भाग्याला दोष देत बिचारा वीर परत निघाला. रस्त्यात त्याला एक टांगा

सुमन देसाई

दसला, टांग्यात त्या बागातील पहिलवान हस्तुम व त्याची मुलगी रागमती बसली होती. वीरला पाहून रागमतीने टांगा थांबवला. ती मोठ्या कडवट स्वभावाची व घमंढखोर होती. यामुळेच वीस वर्षांची झाली तरी अजून कोणी तिच्याशी लग्नाला तयार झाला नव्हता. हस्तुमने ही अनेक प्रयत्न केले, पण आपल्या या मुलीचे लग्न करू शकला नाही.

वीर टांग्यावर बसला, तेव्हा रागमती त्याला म्हणाला-“फिकी सुंबर आहेस रे तु! मी पहिलवान हस्तुमची मुलगी आहे. तुझ्याशी लग्न करायची माझी इच्छा आहे.”

“माझं तर गौरीवर प्रेम आहे. तिला सोडून दुसऱ्या कोणाशी मी लग्न करणार नाही.” वीरने स्पष्टपणे सांगून टाकले.

रागमतीने गौरी बाबत पूर्ण माहिती करून घेतली आणि मग म्हणाली-“तू तर मूर्खच आहेस की रे! ती दरिद्री गौरी कुठे, अन् मी पहिलवान हस्तुमची मुलगी कुठे? सत्ता नफार देऊन तिच्याशी लग्न करणार तू?” नाराज होत रागमती म्हणाली.

वीरने मान हालवत आपला निश्चय पक्का असल्याचे दर्शविले. एवढ्यात एक झुरळ त्याच्यावर येऊन पडले. वीर धावतून वीराने ओरडू लागला. रागमतीच्या लक्षात बालं की हा तर एक नंबरचा भेकड आहे. तिने वीरला धमकावले-“जर तू माझ्याशी लग्न करणार नसलास, तर झुरळानी भरलेल्या खोलीत तुला कैद करून ठेवीन, समजलं?”

हे ऐकून वीरने तेथून धूम ठोकली. रागमती टांग्यातून त्याचा पाठलाग करू लागली. त्याच वेळी भैरव तिकडून येत होता. टांगा थांबवून त्याने विचारले-“ही काय जबर्दस्ती चाललीय?” रागमतीने भैरवला सारी हकिमत सांगितली.

“बेडूक आणि झुरळानी सुद्धा शीघ्रात हा भिडत हस्तुम पहिलवानाच्या मुलीशी लग्न करणार! असला माणूस पहिलवानाचा नावदं झाला तर सर्व लोक हसतील नाहीतर काय करतील?” भैरवने प्रश्न विचारला.

“हं, तुझं म्हणणं बरोबर आहे. एकाद्या साहसी माणसाशीच मी लग्न करीन. भिडटाशी नाही. बाता राहिली सौंदर्याची बाब, त्याबाबत नंतर विचार करीन.” असं म्हणत तिने टांगा

कळवला आणि निघून गेली.

धाबरेट वीरने भैरवचे आभार मानले. आणि मग म्हणाला-“तू आता राजधानीहून परत येत आहेस होय? तिथं कुठलं साहस करून दाखवलास ते तर सांगशील?”

वीरच्या या प्रश्नावर भैरव बानंदित झाला. सांगू लागला-“दोन मगरींशी एकाच वेळी सामना केला नियशस्वी होऊन आलो. राजाने खुश होऊन दहा हजार अश्वपुर्ष्य दिल्या मला. त्या सुवर्णकाराकडे देऊन हा हिऱ्यांचा हल खरीदला आहे बघ. आता जाऊन गौरीला हा देतो आणि तिच्याशी लग्न करतो.” तो बोलत होता, इतक्यात झाडावरून एक बाळ खाली पडले नि दोघे ही त्यात चांगलेच गुरफटले.

जाळ्यातून आपली सुटका करून घेण्यासाठी वीर व भैरव यांनी बूप प्रयत्न केले, पण व्यर्थ! यतक्यात झाडावरून चार चोरांनी उधवा मारल्या, भैरवच्या जबळ असलेला हिऱ्यांच्या हार कळवतून त्यांनी धूम ठोकली.

थोड्या वेळाने भैरव व वीर कसे-कसे जाळ्यातून बाहेर पडले. भैरव वीरला म्हणाला-“झाडावर चोर लपून बसलेत हे तर आपल्याला माहीतच नव्हतं. माझ्याजबळ हिऱ्यांच्या हार आहे हे समजताच त्यांनी झाडावरून जाळं टाकलं. मी चोरांना बस-तसं सोडणार नाही. त्यांना पकडीन आणि आपला हार परत मिळवीन, तोपर्यंत मूगावात जा आणि गौरीला मी येत असल्याची खबर दे.”

ज्या दिशेला चोर पळून गेले, तिकडे भैरव पळत सुटला. वीर गावात आला आणि गौरीला सर्व हकिमत सांगितली.

भैरवची प्रशंसा करीत गौरी म्हणाली-“चार चोरांना पकडण्यासाठी एकटा गेला हं? खरोखरीच बहादुर आहे माझा भैरव!”

गौरीने लग्न केलं तर आता ती भैरवशीच करणार निश्चित. थोड्या वेळात हिऱ्यांचा हल घेऊन तो निश्चित येणारच, असा विचार करून वीर झाडसाने गौरीला म्हणाला-“हिऱ्यांच्या हलशी लग्नाचा काय संबंध आहे? तुला धन महत्वाचं वाटतं की प्रेम? मी तर हिऱ्यांच्या हार तुला देऊ शकणार नाही. पण माझं प्रेम आहे तुझ्यावर! गौरी, तू माझ्याशी लग्न कर ना.”

हसून गौरी म्हणाली-“माझं पण तुझ्यावर

प्रेम आहे. तू ही गोष्ट जगोदरच सांगितली असतोस, तर तेव्हाच मी लश्चाला संमति दिली असती. निदान आता तरी तू हे साहस केलंस हे बरं आलं. मी लश्च तुझ्याशीच करीन.”

वीरच आनंद गगनात मावेना. इतक्यात वैरच हिऱ्यांचा हार घेऊन तेथे येऊन पोचला.

“तू उशीर केलास, तू जे साहस करू शकला नाहीस, ते वीरने करून दाखविले. म्हणून मी आता वीरशीच लग्न करणार आहे.” गौरी भैरवला म्हणाली.

आश्चर्याने भैरवने विचारले- “याने कुठले साहस केलं ? बेडूक नि झुरळांना भिणारा हा वीर साहस काय करणार ? त्याने केलं तरी काय ते सांग.”

“साहस करण्यासाठी तलवारीनी लढायला पाहिजे असं नाही. मनातली गोष्ट साहसपूर्वक सांगणं सर्वांना जमत नाही. वीर धैर्यवान आहे, म्हणून पहिलवानाच्या मुलीशी लग्न करायला त्याने साफ नकार दिला. हिऱ्यांच्या हारसाठी जर मी तुझ्याशी लग्न केले तर हा एक व्यापारच नाही का होणार ?” गौरी म्हणाली.

गौरीचं म्हणणं भैरवला ही पटलं. तो म्हणाला- “तुझा विचार योग्य आहे. साहस करण्याची माझी इच्छा होती, म्हणून मी राजधानीला गेलो. पहिलवानाच्या मुलीचं सौंदर्य पाहून मी तिच्यावर बोलित झालो. एकाद्या साहसी माणसाशी लग्न करीन असं जेव्हा ती म्हणाली, तेव्हा तिच्याबद्दल माझ्या मनात आकर्षण निर्माण झालं. पण आपल्या मनातील गोष्ट तिला सांगायचं धाडस मी करू शकलो नाही. आवश्यक अशा वेळी जे साहस करता येत नाही त्याचा काय फायदा ? खरोखरीच वीर माझ्याहून अधिक साहसी आहे.”

आता वीरचा उत्साह वाढला. तो म्हणाला- “जर मग ‘मी साहसी आहे’ हे तू मानलंस हं ! चत, पहिलवानाच्या मुलीशी तुझं लग्न व्हावं म्हणून मी तुला यथाशक्ति मदत करतो. तुझं साहस एक प्रकारचं आहे, माझं एका वेगळ्या प्रकारचं !”

हसत गौरी म्हणाली- “होय, प्रत्येकाचं साहस आपलं आपलं असतं !”

काही दिवसात साहसी भैरवचे रागमतीशी व साहसी वीरचं गौरीशी थडामाटत लग्न झाले.

माझांची शिकार

चांद काही कामासाठी शहराकडे निघाला होता. वाटेत तलावाच्या किनारी त्याला काही विचित्र दृश्य दिसलं. दोन माणसं हातात आरसे घेऊन भुभी होती. त्यांनी आरसे अशा प्रकारे घरले होते की सूर्याचं किरण त्यांच्यावर पडून कवडसा तळ्याच्या पाण्यावर पडावा.

चान्द त्यांच्याजवळ गेला. त्याच्या असें लक्षात आलं की दोघांपैकी एक माणूस तर त्याच्याच गावातला कृष्ण नावाचा तरुण आहे; अन् दुसऱ्या माणसाच्या पोशाखावरून तो कोणी शहरी बाबू असावा असं वाटत होतं. चांदनं दोघांना विचारलं, “हे तर काही विचित्रच वाटतंय! काय करताय तुम्ही?”

शहरी बाबू म्हणाला, “हं! अडायला सर्व विचित्रच वाटतं. आम्ही इथे तलावाकाठी भुभे आहोत; अन् खाली विसतोय, तो आहे तलाव! आम्ही इथे मासे पकडत आहोत.”

आपलं आश्चर्य प्रकट करत चान्द म्हणाला,

“पण मी आजपर्यंत तुमच्या प्रकारानं मासे पकडलेले पाहिले नाहीत कधी.”

“ही मासे पकडायची एक कला आहे. ती जाणणाराला आपले हातपाय ओलेही करावे लागत नाहीत की चिखल पाण्यानं बरबटून घ्यावे लागत नाहीत.” शहरी बाबू रुबाव दाखवत म्हणाला.

बाबू गंभीर आवाजात पुढे म्हणाला, “आमच्या वाडवडलांनी ही कला आम्हाला शिकवलीय. पण तुझ्याकडून फी घेतल्यावाचून मी फुकट का शिकवावी तुला ? बघ याच्याकडे. तळ्याच्या काठी भुभंराहून बघायलांती विद्याशिकून घेतलीय; तुला सुद्धा ही विद्या शिकायची असेल, तर पन्नास रुपये दे अन् ही कला शिकून घे.”

चांदनं ताबडतोब विश्वातनं पैसे काढून त्यातून पन्नास रुपये मोजून बाबूच्या हातावर ठेवले. ते घेऊन तो चान्दला म्हणाला, “सगळं रहस्य तर या आरशातच लपलेलं आहे.

विलास पाटील

आमच्यासारखा हालचाल न करता आरसा घेऊन बुधा रहा इथं. पण एक गोष्ट लक्षात ठेव की, न्यायचे किरण आरशावर पडून, त्यांचा कबडसा फक्त पाण्यावर एकाच जागी स्थिर राहिला पाहिजे. त्या किरणांनी अुष्णता सहन न होऊन मासे थकून पाण्याच्या वर येतील. फक्त ते हातांनी अुचलून घ्यायचं तेवढं आपलं काम आहे."

काही संशय येऊन चांबनं त्याला विचारलं, "आतापर्यंत अशा तऱ्हेनं किती मासे मिळाले तुला?"

यावर हसून शहरी बाबू वृत्तरला, "तुला धरून हा सहावा मासा गळला लागला माहया!" आता चान्द "घोका! दगा!" असं ओरडू लागला.

"ओरडून काही अुपयोज नाही असता. तुझ्यासारखी आणखी एकाद्या माशाची शिकार मिळत नाही, तोवर तुला इथे आरसा पकडून अुभं रहायला हवं. तू तसं केलंस, तर मी तुझे पंचवीस रुपये परत करीन. आहे कबूल?" असं म्हणत त्यानं त्यातले पंचवीस रुपये कुण्याच्या

हातावर ठेवले, वनू त्याची सुटका केली.

नंतर अर्धा तास निघून गेला, वनू त्यांना असं दिसलं की, कुण्या आपल्याबरोबर हातात मजबूत लाट्या पकडलेल्या चार माणसांना घेऊन यावातून तळ्याकडेच येत आहे!

त्यांना पाहून प्रथम तर शहरी बाबू खूश झाला, पण नंतर त्याच्या मनात संका अुत्पन्न जाली. तो चान्दला विचारलागला, "कुण्यानं माझ्याकडून निरा शिकून घेतली. आता तो आणखी चार माणसांना घेऊन येतो आहे, हे तर ठीकच आहे. पण त्यांनी हातात लाट्या का बाचल्या आहेत, हे नाही समजत मला?"

जोराने हसत चान्द म्हणाला, "जस्यांनी शिकार कशी करावी हे तुला शिकवायला येत आहेत ते! मला तर दयाच येतेय तुझी! हातपाय तुटल्यावर तू शहरात कसा जाऊ शकशील, याची काळजीच वाटतेय मला!"

शहरी बाबूनं लगेच आपल्या शिशातले सारे पैसे चान्दच्या हातात कोंबले वनू मागे वळूनही न पहाता त्यानं शहराच्या दिशेनं पोचारा केला!

भुवनसुंदरी

(द्रोण राजाचा मुलगा मोहन हा भुवन सुंदरीला पळवून घेऊन आला. ग्रीकांनी आपली जहाजे आणि सेना त्याच कालात ट्रॉय नगरावर हल्ला केला. पहिल्या दिवशी द्रोण सेनेचा पराभव झाला वनू ती नगरात परत जाले. यानंतर पुन्हा ग्रीक सेनेने ट्रॉयला वेढा घातला आणि आतपासच्या वेढात तुटालट सुरू केली. ट्रॉयला अनेक वर्षे वेढा घालून राहिले. या नव वर्षात युद्ध तर झाले नाहीच, पण ग्रीक शिबिरांच्या आत अन् बाहेर अनेक घटना घडल्या.) यानंतर -

द्रोण नगराच्या वेढ्याला नऊ वर्षे झाली. परंतु ग्रीक लोक युद्ध करू शकले नाहीत. थंडीचे दिवस सुरू झाले. त्या भागात या काळात युद्धे होत नसत. त्यामुळे त्या काळात ग्रीकांनी आपल्या शिबिरांचा विस्तार केला. धनुर्विद्येत आपली अधिक प्रगती करत ते दिवस काढत राहिले.

युद्धभूमीपासून बोझ्याच जंतरावर सुकविकाचे एक मंदिर होते. तो भाग तटस्थ राहता जाई.

त्या मंदिरात बळी देण्याचा विधी पार पाडण्यासाठी ग्रीक व द्रोणही जातयेत असत. द्रोण प्रमुखही त्या मंदिरात आलेले ग्रीकांना अधूनमधून दिसत.

एक दिवस वज्रकाय बलीविधी पार पाडण्यासाठी त्या मंदिरात गेला असता वर्धनची पत्नी व कन्या यांना त्याने पाहिले. त्या पण तिथे त्याच काळासाठी गेलेल्या होत्या. वर्धनची कन्या प्रमोदिनी ही तान्त्रिक होती. तिला

अन् आमची खावी करून घावी लागेल."

वज्रकायला या अटी पाळणे शक्य झाले नाही. आता थंडीचे दिवस संपून वसंतकाल सुरू झाला होता, अन् पुन्हा युद्धाला तोंड लायले. युद्धकाळात वीरसिंहला भेटायचा वज्रकायने अनेकदा प्रयत्न केला. परन्तु तो सफल होऊ शकला नाही. एकदा वीरसिंहला भेटायला जात असताना एका भावाने त्याचा तळहात बाणाने जखमी केला.

युद्धाची स्थिती पाहता, असे स्पष्ट दिसत होते की परमेश्वराची ग्रीकांना साथ नसून, झुलट तो त्यांना प्रतिकूल आहे.

प्रथम वज्रकायने जेव्हा दूर्वाच्या आसपासच्या राज्यात लुटालुट केली, तेव्हा त्याला अनेक स्त्रिया दासी म्हणून मिळाल्या होत्या. त्यांच्यात हेमा व भामिनी नावाच्या दोन दासी होत्या. ग्रीक वीरांनी मिळालेल्या सर्व स्त्रिया आपसात वाटून घेतल्या, तेव्हा हेमा सम्राटाच्या अन् भामा वज्रकायच्या ताब्यात आली होती.

हेमाच्या पित्याचे नाव हमांबर असून, तो आपल्या मुलीला सम्राटाकडून परत मिळवू इच्छित होता; म्हणून त्याने अनेक मूल्यवान वस्तु सम्राटाला भेट म्हणून अर्पण केल्या अन् 'आपली मुलगी आपल्याला परत द्यावी' अशी सविनय प्रार्थना केली.

सम्राटाने ती मागणी झिडकारली अन् भेटवस्तु परत पाठवल्या. त्याबरोबर त्याने

हमांबरला खूप शिवाही देऊन हाकलून लावले. ही घटना चडली, तेव्हा ग्रीकांच्या शिबिरांवर बाणांचा वर्षाव होत राहिला. हे बाण कोठून येत आहेत, हेही कोणाला कळले नाही. त्यामुळे अनेक ग्रीक सैनिक घाणाला मुकले. दहा दिवसांनंतर ग्रीक तोंकांचा मार्गदर्शक म्हणून आलेल्या कांशुक नावाच्या व्यक्तीला ते रहस्य खुलविले.

कांशुकने ग्रीक सेनापतींना सांगितले, "हमांबर हा सूर्योपासक असून सूर्याला तो अतिशय प्रिय आहे. तो आपल्या मुलीला परत त्यायना जाता असता सम्राटाने त्याला अपशब्द बोलून रिकाम्या हातांनी परत पाठवले. त्याने सूखदेवाची निघेने पूजा केली अन् फलस्वरूप सूर्यच हे बाण सोडून आपल्याला शिखा देत आहे. या धोक्यातून आपली मुटका हवी असेल तर एकच उपाय आहे; अन् तो म्हणजे हेमाला तिच्या पित्याकडे परत पाठवणे."

सम्राटाचा पांवर विश्वास बसला अन् हेमाला त्याने तिच्या पित्याकडे परत पाठवले. आता त्याने वज्रकायची दासी भामा हिला आपल्या ताब्यात घेतले. त्याला असे वाटले की आपल्या या कुर्यासा कोणीही विरोध करणार नाही.

परन्तु राजाच्या या कृतीबद्दल वज्रकाय जांगलाच संतापला. त्याने जाहीर केले की, "आता यापुढे पालवदाईशी माझा काहीच संबंध नाही; मी युद्धात मुळीच भाग घेणार नाही." त्याचे तर अगोदरच प्रमोदिवीवर प्रेम बसले

होते. तिचा पिता वर्धन बाला खूश करायला त्याला योग्य संधी चालून आली होती. वज्रकायबरोबरच त्याचे सैन्यही युद्धातून मागे सरले.

वज्रकायच्या या प्रतिजेमुळे द्रोजनांच्या आनन्दाला पारावार राहिला नाही. वज्रकायसारख्या महान योद्ध्याचे युद्धातून अंग काढून घेणे म्हणजे त्यांना वरदानच वाटले. मोठ्या खुप्साहाने ते आता ग्रीकांवर तुटून पडले. त्यांच्या हल्ल्याने सम्राट घायलून गेला अन् त्याने द्रोजनांकडे युद्धसमाप्तीचा संदेश पाठवला.

युद्ध थांबले. ते तर भुवनसुन्दरीसाठी सुरू झाले होते. असा निर्णय घेण्यात आला की तिचा पति प्रताप व तिला पळवून नेणारा मोहन

यांच्यात द्वंद्वयुद्ध व्हावे, अन् त्यात जिंकणाराला भुवनसुन्दरीचा ताबा मिळावा. प्रताप व मोहन यांच्यात तसे युद्ध झालेही. परन्तु ते अनिर्णित राहिले. कारण मोहन मध्येच जदूश्र्य झाला. नंतर असे सांगितले गेले की मायादेवीने आपल्या मायेने त्याला जदूश्र्य करून द्रौप शहरात पोचवले.

द्वंद्वयुद्ध अनिर्णित राहिल्यामुळे युद्धसमाप्तीत अजय्यण बुपस्थित झाली. कंटक नावाच्या एका द्रोत्रत वीराने प्रतापवर बाण सोडला. यामुळे रत्नाकुन देवमथने कंटकला तेथल्या तेथे मारून टाकले. त्याने प्रशंसनताही जखमी केले.

नान्तर वीरसिंहने वज्रकायला द्वंद्वयुद्धाचे आव्हान दिले. परन्तु वज्रकायने कळवले की,

“मी बातायुद्धातून मग काढून घेतलेले आहे.” मग ग्रीकांनी भूधवची वीरसिंहाशी युद्ध करण्यासाठी निवड केली; कारण वज्रकायनंतर ग्रीकांकडे भूधव हाच नाव देण्यायोग्य दोंडा होता.

वीरसिंह व भूधव यांच्यात सूर्यास्तापर्यन्त द्वंद्व झाले परन्तु कोणीच हरला किंवा जिंकलाही नाही. दोघेही समान राहिले. सूर्यास्त होताच त्यांनी नियमाप्रमाणे युद्ध थांबवले. दोघांनी युद्धकौशल्याबद्दल एकमेकांची प्रशंसा करून एकमेकांना बक्षिसेही दिली. दोन्ही पक्षांनी युद्धसमाप्तीची घोषणा दिली. ग्रीकांनी युद्धात मेलेल्यांना एका बाहुवात गाढले अन् त्यावर एक मुचबटा बनवून वर एक भिंत बांधली. शिंतीसमोर एक खोल चर छोदून त्यांनी त्यासमोर एक कुंपण मुचे केले.

काही काळानन्तर पुन्हा युद्धाला तुरुवात झाली. या युद्धात ग्रीकांनी फार मोठ्या प्रमाणावर मार काढला. द्रोत्रनांगी पाठलाग करून त्यांना दूर हाकलून लावले. त्या रानी समुद्रतटावर पोचून द्रोत्रनांगी ग्रीकांच्या नहानासमोर जायले तंन् ठोकले.

ग्रीकांचा सरसेनापती सश्राट हा परिणाम पाहून फार नाखुसेद झाला. आता काहीही करून वज्रकायला युद्धात भाग घ्यायला लावायचा विचार त्याने केला. तसे न घडले तर आपला पराभव होणार अशी त्याची खात्री होती. शेवटी रत्नवर्क, भूधववरुपधर यांच्याबरोबर जाणारी दोन वीरांना सश्राटाने वज्रकायची समजूत

काढण्यासाठी पाठवले. जाताना त्यांच्याबरोबर अनेक अमोल उपहारही सम्राटाने कव्वाकायसाठी पाठवले, अन् त्याला कळवले, "आपली भामिनी परत ये अन् युद्धात भाग घे."

भामिनीला कव्वाकायच्या हाती परत सोपवण्याचे बाणहीही एक कारण होते. पित्याकडे परत पाठवलेल्या हेमाने आपल्या पित्याला म्हटले होते, "मी इथे तुमच्याकडे रहाणार नाही. मला सम्राटाकडेच परत जायचे आहे, कारण तिचे माझे विचस फार मजैत जात होते." पित्याचे काही एक न वैकता, ती सम्राटाकडे परत आली होती.

सम्राटाच्या दूतांशी कव्वाकाय फारच चांगला वागला, खूप गोड बोलला त्यांच्याशी; पण

आपला निर्णय बदलायला मात्र त्याने साफ नकारच दिला. कव्वाकाय त्या दूतांना म्हणाला, "मी तर लुट्याच आपली जहाज घेऊन स्वदेशी परत जाणार आहे."

रूपधर व देवमय यांनी त्याच रात्री द्रोजन शिबिरावर हल्ला करायचा निश्चय केला. ते जेव्हा या कामासाठी निघाले, तेव्हा बाटेत त्यांना द्रोजनांचा एक डेर भेटला. या दोन्ही ग्रीक वीरांनी त्याला पकडून खूप मारले अन् शत्रूची बरीचशी गुपिते त्याच्या तोंडून वदवून घेतली. नंतर त्यांनी त्याला ठार मारले.

त्याने सांगितलेले सर्वात मुख्य रहस्य असे - देस देशाचा राजा विच्छेदन हा थोड्याच दिवसांपूर्वी द्रायला आला होता. त्याच्या बरोबर त्याचे सैन्यही होते. त्याने आपल्याबरोबर बायुवेगाने धावणारे, दुधासारखे स्वच्छ पांढरे असे काही घोडेही आणले होते. त्यांच्याबद्दलचे असे भविष्य होते की, 'हे घोडे जर द्राय नगरात चरले अन् नगराच्या दक्षिणेला वहाणाऱ्या स्कामंदर नदीचे पाणी प्यायले, तर द्राय नगर कोणीही जिंकू शकणार नाही.' विच्छेदनच्या घोड्यांनी अजूनपर्यंत पातील एकही फुल्य केलेले नव्हते. त्याच हेराकडून असेही समजले की विच्छेदन आज रात्री अमूक अमूक तंबूत मुकाय्यासा असणार आहे. रूपधर व देवमय हेराला मारल्यानंतर लगेच विच्छेदनच्या तंबूकडे गेले. तेथे गाढ ओपलेल्या विच्छेदन व त्याच्या

बारा सोबत्यांनी त्यांना घमसदनाला पाठवले आणि मोठ्या आनन्दाने विजयोत्सवाच्या उन्मादात घोडे बरोबर घेऊन ते आपल्या शिबिरात परतले.

थोड्या वेळाने विच्छेदनच्या अन्य लोकना आदळले की आपला मालक व त्याची बारा माणसे मारली गेली आहेत अन् घोड्यांचीही चोरी झालेली आहे! ते घाबरून परत जाऊ लागताच ग्रीकांनी त्यांनाही रस्त्यात पकडून मारून टाकले.

इतके सारे घडल्यानंतर दुसऱ्या दिवशीही लढाईत ग्रीकांचा पराभव झाला. असे म्हणावे लागले की आतापर्यंत द्रोजनांकडून त्यांचा इतका दाहण पराभव कधीच झाला नव्हता. स्वतः सम्राट, देवमय, रूपधर आदि सर्व प्रमुख वीर जखमी झाले. त्यांच्या जखमा पाहून बाटले की त्यांच्यापैकी कोणी ही जाता जिवंत राहणार नाही.

वीरसिंह हा महान् वीर होता. रणांगणावर तो सिंहासारखा भरजत शत्रूवर तुटून पडे. त्याच्या शक्ती व पराक्रमामुळे ग्रीक वीर कधीच

टिकू शकले नाहीत. त्याने ग्रीकांना युद्धभूमीवरून पळवून लावले. नुसत्या त्यांच्या पलायनाचे त्याचे समाधान झाले नाही, तो त्यांचा दूरपर पाठलाग करत राहिला. सर्व ग्रीक वीरांनी आपणाकडून खूप प्रयत्न केला, आपली सारी शक्ती पणाला लावली, तरीही वीरसिंहपुढे त्यांची डाळ शिजली नाही. त्यांचे सर्व प्रयत्न विफल झाले.

भूधवने फेकलेला परशूवीरसिंहला लागला. क्षणभर असे बाटले की, तो जणू मूर्च्छित होऊन पडला आहे. परंतु इतक्यात मावघ होऊन तो आपल्या सैन्याला प्रोत्साहन देऊ लागला. त्याच्यात नवीन वीरवीचा संचार झाला.

पहाता पहाता द्रोजन ग्रीक नौकांजवळ पोचले; एक नौकेला त्यांनी आग लावली, ती चन्द्रप्रभूची नौका होती. ग्रीक नौका द्रायच्या समुद्रतटावर पोचल्या, तेव्हा किनाऱ्यावर झुडी येणारा पहिला साहसी वीर हाचन्द्रप्रभूच होता. अन् सनदि प्रथम मरणास ग्रीक वीरही हाच होता.

कमशः

पांदोबाच्या वातम्या

आरामात गाडी चालवा

जन्मून चालवताना जसे वाटेवर की जणू आपण चालेवाल्या एकाद्या कुर्चीवरच जसून आराम करत जाहोत. तीन चाकेवाल्या या रिश्वाचे एकरक चाक ६० सें.मी. रुंदीचे असून ते चढउतार ही अस्दी सहजपणे पार करू शकते. या वाहनाला २४० व्होल्टेची मोटर लावलेली असून, हे वाहन वेगाने, हळूहळू व मागे आणि पुढेही चालू शकते. यासाठी याला तीन पुशबटल्स लावलेली असतात. तुम्हाला हवे तर याचे भाग सुटे करून ही गाडी मोटरकारच्या मागे टाकूनही नेता येते. इतक्या सोयींनी युक्त ही गाडी कोणकरता बनवली गेली आहे, हे माहीत आहे तुम्हाला? लालपाय घडघाकट असणाऱ्या भाणसांसाठी नक्कीच नव्हे ही ती बनवली आहे पंगु लोकांसाठी.

माध्यमातल्या शुधांक

महालक्ष्मी कालेनांतील काही विद्यार्थ्यांनी 'लक्ष्मण भुक्ति' नावाच्या एका संगीत सभेची स्थापना केलीय. या संस्थे द्वारे तुयम संगीतातील गीते नाचवी जाडतात, पण मुख्यतः हे भाषक चित्रपट-गीते गातात अन् ओल्यांचे भरपूर मनोरंजन करतात. मार्च १९७० रोजी यांनी सतत ३६ तास चित्रपट गीते गाऊन नव्या शुधांक प्रस्थापित केला. त्यांनी पापूचीच विगीत बुक ऑफ वर्ल्ड रेकॉर्डच्या अधिकार्यांना आपल्या या अप्रकृताचा खुलेस एव पुस्तकात बघावा, यान्वून सिद्ध करू नये ते.

सुप वेगच वेग, पण धोका नाही

'बिग सनसेन' नावाची बुलेट क्रमगाडी गेली तीस वर्षे जपानमधील टोकियो व ओसाका या दोन शहरांदरम्यान जात असते. ताशी २२० कि.मी. वेगाने ती धावते, परन्तु आजतगायत कोणताही अपघात तिला झालेला नाहीय. ही गाडी सुरू झाली १ ऑक्टोबर १९६४ रोजी. जपानमध्ये धाक्याच्या सर्व गाड्यांना 'मार्बेदर्शन करणारी गाडी' असे तिला म्हणायला हरकत नाही. या नंतर ज्या गाड्या अस्तित्वात आल्या, त्या काही न काही कारणांने बन्द करण्यात आल्या. पण ही मात्र चालूच राहिली. ताशी २७० कि.मी. वेगाने धावणारी 'नोजोमी' तावाची गाडी १९९२ मध्ये प्रविष्ट झाली. हिच्यामुळे टोकियो-ओसाका या प्रवासाला (५१२ कि.मी.) एकोणिस मिनिटे कमी लागतात. परन्तु काही अडथळांमुळे सध्या ती बंद पडलेली आहे.

राक्षसाचे दान

विक्रमादित्य प्रेत खांद्यावर टाकून स्मशानाची वाट चालू लागला. वेताळ म्हणाला - "हे बघ राजा, जलौकिक शक्ति असलेला एक मणी मिळवल्यावर तो कुपाची दान करणाऱ्या रक्ततर्पण नावाच्या एका राक्षसाची गोष्ट मी तुला सांगतो, ती ऐकत तुझा धकडा ही थोडा कमी होईल." आणि वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

दंडकारण्यात रक्ततर्पण नावाचा एक राक्षस रहात असे. त्याच्या निवास-स्थानाच्या एका बाजूला होता हिमशिखर, तर दुसऱ्या बाजूला होती सिंहपुरी. वाटसरून जंगलातून जावेच लागे. रक्ततर्पण सर्वांना मिळकृत करी.

एकदा चंद्रकांता नावाची एक गर्भवती-कन्या भूलोकीचे सौंदर्य अवलोकून करण्यासाठी भूमीवर उतरली. दंडकारण्यात विहार करत असताना तिच्या गळ्यातील अनुपम माळेचा एक मणी ओपळला. चंद्रकांताने तिकडे फार लक्ष दिले नाही.

वेताळ कथा

रक्ततर्पण वाटसंख्या भाषात हिडत अमता चंद्रकांताचा अधळलेला मणी त्याला दिसला. अद्भुत कांतीने तो चमकत होता. त्याने तो उचलून आपल्या गळ्यात घातला.

तो मणी परिधान करताच रक्ततर्पणाचा कायापालट झाला. त्याच्या मनातील विचार यामूलावर बदलले. त्याच्या अंत्यंत कठोर हृदयात दया, करुणा आदि सात्विक भाव उत्पन्न झाले.

जंगलातून जाणाऱ्या वाटसंखेकडे त्याचे लक्ष गेले. एक लहान मुलगा आपल्याला कडेवर घेण्यासाठी व्हिलांपाशी हट्ट करतो आहे असे त्याने पाहिले. जरा नाराजीने बापसांगत होता - 'तू पायीच चाल,' रक्ततर्पणाच्या मनात सहानुभूति जागृत झाली, त्यांना सामोरे जात

तो म्हणाला "लहान मुलगा चालू शकत नाही. त्याला कडेवर घेतलं तर काय बिघडेल ? बरं, मी तुला मदत करतो. तुम्ही दोघे ही माझ्या खांद्यावर बसा. तुम्हाला जिथं जायचंय, तिथे मी तुम्हाला पोचवून देतो."

राक्षसाला पाहूनच बाप पाचरून गेला. मुलाला उचलून तो पळून जाऊ लागला.

वाटसरू पाहिला की त्याच्यावर झडप घालायची रक्ततर्पणला सवय होती. पण आता त्याला मदत करायची इच्छा त्याला झाली. आपल्या स्वभावात झानेला बदल पाहून रक्ततर्पणला मागे आश्चर्य वाटले. असं काय झालंय हे त्याला समजेना. तो विचार करीत एका झाडाखाली बसला. तेव्हा धर्मवेद नायकाच्या एका मुनीने त्याला पाहिले. मुनीजवळ अद्भुत तपोशक्ति होती.

आपल्या तपोशक्तीच्या साहाय्याने मुनीला रक्ततर्पणाच्या ममातील प्रश्न समजला. त्याच्या जवळ येऊन तो मुनीला म्हणाला - "राक्षसा, आपला व्यवहार तुम्हा तुलाच विविध वाटतो आहे ना ? त्याचं कारण आहे तुझ्या गळ्यात लटकणारा हा मणी ! दयाळू स्वभावाची गंधर्वकन्या चंद्रकांताचा हा मणी आहे. मनातील अपूर्ण इच्छा पूर्ण करायची अद्भुत शक्ति या मण्यात आहे. म्हणून तुला जर तोकाना मदत करावीशी वाटत असेल, तर मनुष्य रूप धारण करून तू सत्कार्य करू शकतोस." एवढं सांगून मुनी अदृश्य झाला.

मुनीचे बोलणे ऐकून रक्ततर्पणाच्या मनात मण्याच्या प्रभावाची परीक्षा करण्याची इच्छा निर्माण झाली. त्याने मनातल्या मनात मनुष्य बनण्याची इच्छा केली. आणि हा हा म्हणता तो माणूस होऊन गेला. त्या दिवसापासून रक्ततर्पण जंगलातून जाणाऱ्या वाटसरूंना मदत करू लागला. त्याला लुबाडणाऱ्या लुटारूंना त्याने ठार मारून टाकले. वाटसरूंना पायला पाणो मिळावे म्हणून त्याने जंगलात काही ठिकाणी विहिरी खोदल्या. रस्त्यावरील काटेरी झाडे - सुळे उपटून टाकली.

परंतु अल्पेक्षितपणे एक संकट आले. मुनी धर्मवेद रक्ततर्पणला जेव्हा मण्याचा महिमा सांगत होता, तेव्हा झाडावर लपून बसलेल्या आदित्यने ते ऐकले. आदित्य सिंहपुरीचा हेर होता. सिंहपुरीचा राजा विक्रमभूपति याच्या मनात सम्राट बनण्याची जबरदस्त इच्छा निर्माण झाली. त्याने शेजारच्या हेमगिरी राज्यावर एकदम आक्रमण करून ते जिंकायची एक गुप्त योजना बनविली.

हेमगिरीचा राजा विजयादित्य धार्मिक प्रवृत्तीचा होता. त्याच्या अमलाखाली देश सुसंपन्न होता. प्रजेला कुठल्याही प्रकारचा त्रास नव्हता. लोक आनंदाने सुखात रहात होते.

विक्रमभूपतीच्या आपल्यावर आक्रमणाची बातमी जेव्हा विजयादित्याला समजली तेव्हा तो घाबरून गेला. तो मनात क्लेश दुःखी

झाला. त्याच कारण होतं हेमगिरीची धार्मिक दुर्बलता आणि आवश्यक सेना बलाचा अभाव. विजयादित्याने तह करण्याचा संदेश पाठविला पण त्याचा काही उपयोग झाला नाही. आता युद्ध अटळ होते.

सिंहपुरीचा हेर आदित्य राजधानीत पोचला आणि राजाला सर्ववार्ता सांगितली. तो राजाला म्हणाला - "जर राक्षसकडील तो मणी आपल्या हाती आला, तरी आपणासच्या सर्व राज्यांना आपण जिंकू शकू."

आदित्याच्या सल्ला ऐकून विक्रमभूपतीला वाटले जणू आपण तसाट झालो आणि भाता आपला शत्रु बनण्यानं साहज कोणीही करणार नाही. त्याचा आनंद गमनात मानेना. तो

रवावर स्वार होऊन रक्ततर्पणला भेटण्यासाठी जंगलाकडे निघाला.

याच पेढी हिमगिरीचा राजा विजयादित्य वेष्टांतर करून राज्यात संचार करू लागला. जवळ येऊन येणेल्या युद्धाबाबत जनतेला काय वाटते हे जाणून घ्यायचा त्याचा विचार होता. एका ठिकाणी वृक्षाच्या शीतल छायेत विभ्राति बेत बसलेला मुनी धर्मविद त्याला दिसला. मुनीच्या मुख-मंडलावरील जडभुत तेव पाहून विजयादित्याला मोठे आश्चर्य वाटले. तो मुनीच्या जवळ गेला आणि विनयपूर्वक नमस्कार करून उभा राहिला.

धर्मवेदने राजाला नम्रशिखान्त नीट न्याहाळले आणि म्हणाला-“राजा, दुष्टा मनोतील दुःख मी जाणले. सिंहपुरीचा राजा

विक्रमभूषतीला सामना करायचा बसेल तर एकच एक उपाय मी सूचवितो. तू तांबडतोब दहकारण्यात जा. तेथे रक्ततर्पण नावाचा एक राक्षस आहे. त्याच्या जवळ असलेल्या मण्यांच्या प्रभावाने हल्लीं तो माणसाच्या रूपात दावरत आहे. संकटग्रस्तांना तो सर्वप्रकारे मदत करतो. गळ्यात लटकणारा मणी पाहून तू त्याला सहज ओळखू शकशील. आपली अडचण तू त्याला सांग. आणि तो महिमाशाली मणी मिळविल्याचा प्रयत्न कर.”

विजयादित्य ताबडतोब बोडबोड स्वार होऊन भेटायला निघाला. परंतु सिंहपुरीचा राजा विक्रमभूषति सापूर्वीच मानवस्वरूपाची रक्ततर्पणला भेटला होता. तो म्हणाला होता-“रासतोल्लग, जाणली कीर्ति मी रूप घेऊन

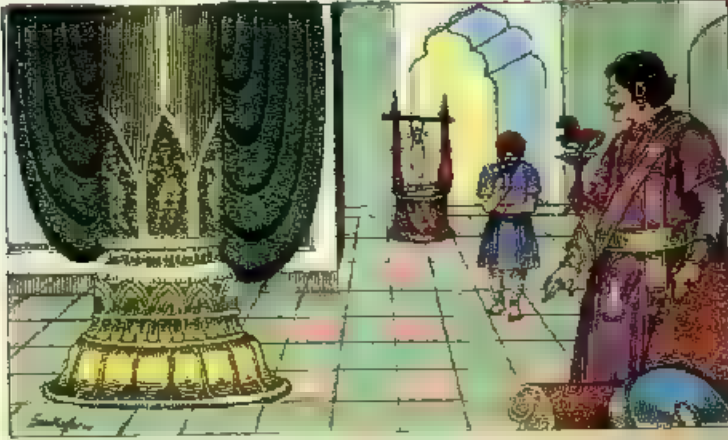
आहे. मी सिंहपुरीचा राजा विक्रमभूषति. अन्य देशाचे राजे आपापसात भांडत आहेत. एकमेकांचा नाश करण्यासाठी टपून बसले आहेत. मी त्यासर्वना आपल्या ताब्यात बांधू इच्छितो. त्या सर्वांचा सम्राट बनण्याची माझी इच्छा आहे. जन-कल्याणाच्या योजना जाखून प्रजेला सुखी बनवणे हाच माझा एकमात्र उद्देश आहे. यस्त माझा स्वतःचा काही स्वार्थ नाही. आपण कृपा केली तरच हे शक्य आहे. म्हणून मी आपल्या भेटीसाठी आलो आहे. आपण आपल्या बळका प्रभावशाली मणी मला दावा अशी मी आपणास प्रार्थना करतो. मण्याच्या साहाय्याने मी जनकल्याणाच्या योजना यशस्वी करून दाखवू शकेन. यामुळे आपल्याला ही कृप्य मिळेल. मण्याच्या प्रभावाने मी जनतेचे

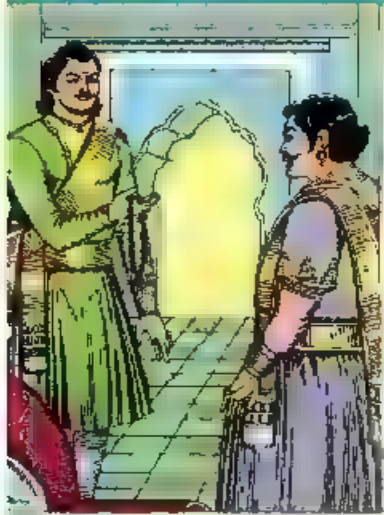
कण्ट दूर करीन, प्रजेला सुखी बनवीन.”

रक्ततर्पणने उत्तर दिले-“तुम्ही मागणी मान्य करायची बसेल, तर प्रथम मला तुझ्या राज्यात येऊन शासन कसे करतोस हे पाहिले पाहिजे. तुला मणी घायचा की नाही पाचा निर्णय मी नंतरच घेऊ शकेन.”

विक्रमभूषतीने राजासाचे बांधार मानले आणि आपल्या राजधानीला परत आला

दुसऱ्या दिवशी विजयादित्य जंगलात आला त्याने राजासाला ओळखले आणि म्हणाला “महाराज, मी हिमगिरी राज्याचा राजा विजयादित्य, सिंहपुरीचा राजा विक्रमभूषति माझ्या देशावर आक्रमण करणार आहे. तो फार दुष्ट स्वभावाचा आहे. आपल्या मण्याच्या साहाय्यातून त्याला जिकणे मला केवळ शक्य

आहे. आपण मला मदत कराल अशी माहीती सांगी आहे."

रक्ततर्पण म्हणाला- "राजा, कळजी करू नकोस. मी तुझ्या देशात येईन आणि तेथील परिस्थिती स्वतः पाहीन. भगमला काही निर्णय घेता येईल, तुझा शत्रु विक्रमभूपति याला ही मी असं वचन दिलेलं आहे."

विजयादित्याने रक्ततर्पणला नम्रपणे नमस्कार केला आणि आपल्या देशी परत आला.

रक्ततर्पण प्रथम हिमगिरी देशात गेला, तेथील सर्व परिस्थिती पाहून त्याला हमजले की विजयादित्य धार्मिक प्रवृत्तीचा राजा आहे आणि त्याच्या राज्यात प्रजासुखी आहे. त्याच्या हे ही लक्षात आल की सिंहपुरीचा राजा

आक्रमणाच्या तयारीत मग्न आहे. तो तेथून सिंहपुरीला गेला. राजा विक्रमभूपति क्रूर व अत्याचारी आहे हे ही तो समजून घुकेला. त्याची प्रजा दुःखी आहे आणि सम्राट बनण्याची त्याची महत्त्वाकांक्षा आहे. अन्य देशांचे आधिपत्य आपल्याकडे यावे यासाठी तो प्रयत्नांची शिकस्त करीत आहे.

आता रक्ततर्पण विचारात पडला की या दान राजाने की आपला मणी कोणाला द्यावा ? या मण्याचा क्वा अधिकारी कोण ? तो राजा विक्रमभूपतिना भेटला आणि म्हणाला- "मी तुला हा मणी देतो. याचा तू स्वीकार कर " मणी देऊन रक्ततर्पण जंगलात निघून गेला.

वेताळाने विक्रमादित्याला एवढी गोष्ट ऐकवली आणि नंतर म्हणाला- "राजन्, रक्ततर्पणाचे हे दान कुपात्री आहे. विक्रमभूपति क्रूर आणि अत्याचारी आहे. त्याच्या राज्यात प्रजा सुखी नाही. जनतेवर निरनिराळ्या प्रकारचे अत्याचार होत आहेत. दाशिवाय तो शेजार याजारच्या राज्यांना गिळंकृत करू चाहतो, त्याच्यावर आपली सत्ता गाजवू इच्छितो. त्याची लक्षाट बदण्याची महत्त्वाकांक्षा आहे आणि रक्ततर्पणता हे सर्व माहीत आहे. अशा महत्त्वाकांक्षी, ज्योत्य व अत्याचारी राजाला मणी देण्याचा अर्थ होतो की राजा त्याला उत्तेजन देऊ चाहतो. त्याची अशी इच्छा आहे की त्याने अन्य राजांना वास द्यावा, त्यांचे देश आपल्या छत्रछायेखाली आणून

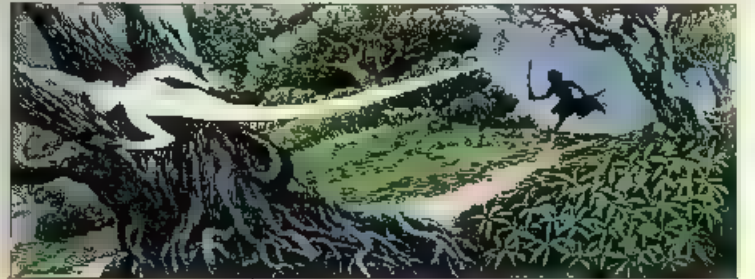
निरकुश सत्ता चालवावी, अशा राजाच्या हाती मणी मापविणे अपायदायक आहे. विक्रमभूपतीला मणि देऊन राक्षसाने अक्षम्य अपराध केला आहे. विजयादित्याला मणी देणेच न्यायसंगत झाले असते कारण तो धर्मात्मा आहे, शांत स्वभावाचा आहे. जर त्याला मणी दिला असता तर त्याने विक्रमभूपतीच्या आक्रमणाला रशस्वोपग तांड दिल असते, त्याला राजपदावरून हटवून प्रजेला सुखी बनविले असते, धर्म व न्याय यांची स्थापना झाली असती. माहीत असून हा सगळा या शक्यते पूर्ण समाधान तू केले नाहीस तर तुझे शिर घसावर राहणार नाही हे तुला माहीतच आहे

विक्रमादित्याने उत्तर दिले- "तू म्हणतोस त्याप्रमाणे रक्ततर्पणाचा निर्णय बरबर अविवेकाचा वाटणे शक्य आहे. असे वाटते की हे अपात्री दान आहे परंतु रक्ततर्पणाने आपल्या जन्मुभवांच्या आधारे मोठेविवेकपूर्ण कार्य केले. जंगलातून जाणाऱ्या वाटसरूंना मारून खाऊवी त्याची सवय होती. तो मोठा क्रूर होता.

मण्यामुळे त्याच्यात संपूर्ण परिवर्तन झाले राक्षसाचा तो साधु बनला. त्याच्यातील क्रूरता नाहीशी झाली आणि दया, करुणा वगैरे मानविक भावनांचा त्याच्यात संचार झाला रक्ततर्पणला वाटने की या मण्यामुळे विक्रमभूपतीच्या प्रवृत्तीत ही बदल होईल सम्राट बनून दुसऱ्या देशावर आक्रमण करावे असे त्याला वाटणार नाही. मण्यामुळे तो एक सुयोग्य व समर्थ राजा बनू शकेल. धर्मपरायण, सार्वत्रिक व शांत स्वभावाच्या विजयादित्यावर अप्रभुत मण्याचा काही परिणाम निश्चिताच होणार नाही. कारण मूलतःच सगळे तत्पुण त्याच्यात आहेत. म्हणून त्याला मणी देण्याचा उपयोग काय ? असा सर्व विचार करूनच रक्ततर्पणने योग्य व्यक्तीला मण्याचे दान दिले त्याचा हा निर्णय संपूर्ण सुसंगत व न्यायपूर्ण आहे."

अशा प्रकारे विक्रमादित्याचा मौन-भग झाल्यावर वेताळ पेंतामह अदृश्य झाला.

आधार - राजनायकचरित्रातील काही एक कथा.

जन्मपत्रिका

ह्या लेखात ही धर्मापुत्रीचा राजा अर्जुनपुत्र याची जन्मपत्रिका आहे. जिने जिननेल्या अनेक बाबतच ज्ञोडि शास्त्राचाही समावेश होता ती गुपचर झाली. तेंका राजा विष्णुवाले बोम्य वर धोणु लावला आहे. दिवशी राजकुमारी बाज्या पित्त्याला म्हणाली, "बाबा, पाहत्या जन्मपत्रिकेत, माझा पती ह्याच होईल असं सांगितले आहे. तुम्ही राजकुमारीच्या जन्मकुठ्या मागवा. जी बाज्याह्याला ह्याच बनेल त्याच्याशीच मी विवाह करीन."

राज्याने कसेचहा इच्छेप्रमाणे सूप्या राजकुमारीच्या पत्रिका घेतल्या अन् त्यासोबतच त्यांच्या तसाबिरीही घेतल्या. त्या कर्वाचे निरासन करून राजकुमारीने निर्णय घेतला की कांच्या पैत्रि सर कोर्वाच सगळं बनण्याइतका घामभातां नाहींच.

तेव्हा राजा विला म्हणला, "जेटी, ही जन्मपत्रिकांनी वीट विसरून जा, त्यांच्या काळ तसाबिरी वीट पाहून त्यांच्यातल्या एकांनी निवड कर, नंतर तुझे मुल ज्योतिषपार्तकच तु निवडलेल्या रूढ राजकुमारीच्या सगळं बनण्याइतका शस्त्राची परीक्षा करवाल."

दस-दस दिवशी राजकुमारी नाचण्याने शेंजवळच्या राजपुत्राची तसाबीर पाहून ती पसंत केली. राजाने ताबडपटव शुभमुहूर्त काढून घडव्या घाटाने तिचा विवाह लावून दिला.

गुः आनिपमार्तक त्यावेळी कधीचानेला केलेल होता. नच तिच्या पतीची जन्मपत्रिका कोण तपासणार? राजकुमारीने हा प्रश्न गुपचित करतानाच राजा म्हणून म्हणला, "तुम्हा जन्मकुठ्यात तज निहिले आहे का, की नुसता पती मगळ बनेल? मग इताने तर नकरदेवाची पत्रिका घ्यावची अरजच काय?"

आपल्या देशातील किछे - १

पुरातन विभागाने १९२० च्या आसपास राजस्थानातील कोरड्या भूतेच्या सरस्वती नदीच्या खोऱ्यातील लवसेयांच्या जमीनी कुठल्या सुरू केली. तेथे सापडलेल्या काळ्या दगडांच्या आधार स्थानी या शहराचे नाव ठेवले 'कामी नगा' (काली-काळी, नगा बायटी). हे शहर ई.स.पू. २२००-१८०० पर्यंतले काळातले होते. याच्या भरही वाचूंग किन्त्याच्या भिंती होत्या असे अनुमान केले गेले, की हा किछा सिधु-छो संस्कृति काळातला असावा.

प्राचीन किछे

रचना : वीर भुव
चित्रांकन : वीरभ सेन

याच काळातले सगळं असणारे खोही किछे भुवनेश्वर गुनराव, राजस्थान न हनिवातत सातके आहेत किछे हे राजस्थानाचे धर्मप्रमुख स्वतः ला काळ्याच त्यांच्या वास्तव्यांना तोड देणे या कामासाठी बांधले जात असत. याचा व्यापकीही एक बांधणी अथवाय होत असे. त्या काळात रचाने आपली संस्कृति निवृत्त ठेवणे व त्यांचे पोषण करणे या कामात कुठला गुनिका बघावली आहे. सिवाय जेव्हा या नद्यांत मरुपूर वेई, वेव्या नामिका या किन्त्यांत आशय घेत. अशा प्रकारे हे किछे नागरिकांची सरळपत्रिकांवर बनत असेत. बाभुलचे सारे प्रमुख किछे अजायरीन दमेल बांधले गेले आहेत.

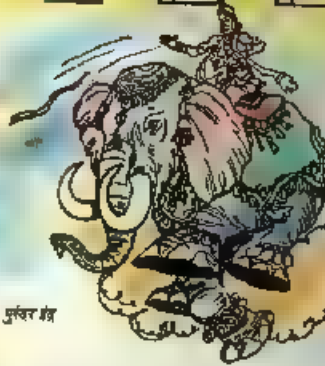
कवेदात

सिधु नदी - संस्कृति
वास्तव्यात काळीन्या

© 1995 - Bharti Bharti, Bhartiya Vihar Bharti

किल्ल्यांमध् 'दुर्ग' किंवा 'पुर' म्हणजे गेले आहे. इच्छाचे एक नाव 'पुरंदर' असे आहे. 'पुरंदर' याचा अर्थ आहे 'किल्ल्यावर विजय प्राप्त करणारा'.

यजुर्वेदातील धनुर्वेद या भागाने दुर्ग

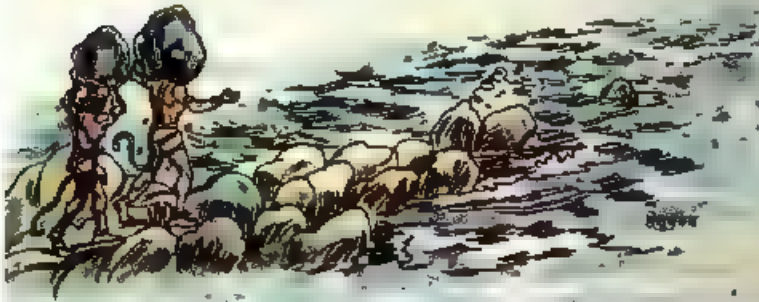
पुरंदर शिव

जळदुर्ग

निर्माणासंबंधी विस्तृत वर्णन आहे. धनुर्वेदात महा प्रकराच्या किल्ल्यांचे वर्णन आहे. पर्वतावर निर्मित किल्ल्यांकरा 'गिरिदुर्ग', पाण्यात बांधलेला 'जलदुर्ग', अरण्यात बांधलेला 'वनदुर्ग', खोऱ्यामिनीवर बांधलेला 'महिदुर्ग', वाळवंटात असणारा 'शुल्का दुर्ग', वृक्षांनी वेष्टित असलेला 'वृक्षदुर्ग' या महाही प्रकारात गिरिदुर्ग अत्यंत श्रेष्ठ मानला जातो. दुर्गाशिवाय असणत्या राजाची तुलना विषहोत सापारि केलेली आहे.

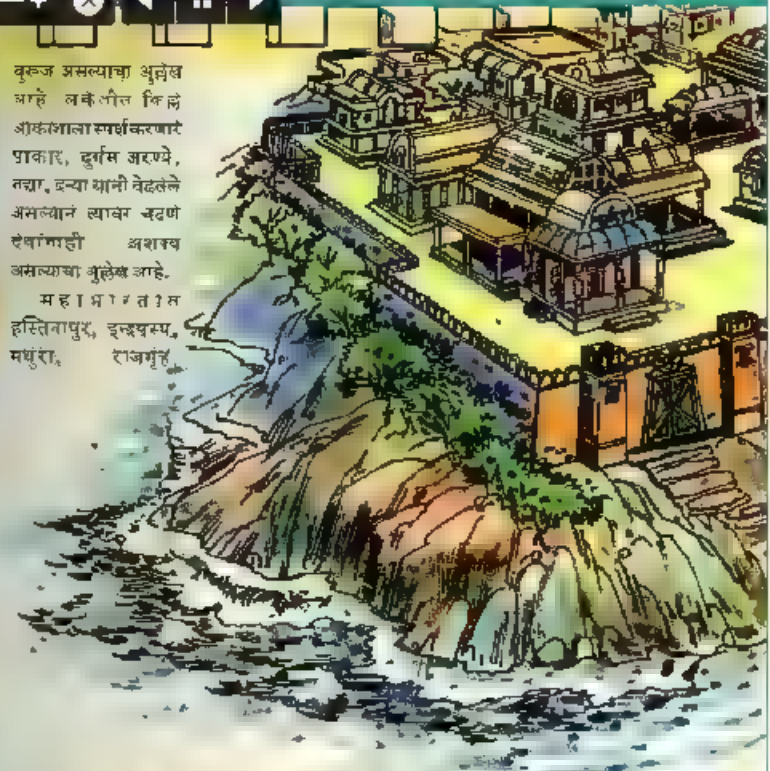
आद्योद्याव लंका नगदात असणा 'या किल्ल्यांचे वर्णन रामायणात आहे. अयोध्येच्या किल्ल्याच्या चारी बाजूंना संदेक असून तटाला खुच अंच

लेखक

कुरुज प्रसल्याचा खुलेल आहे. लवकरात किल्ले आकाशात स्पर्श करणारे पाकार, दुर्गम अरण्ये, तज्ञा, इत्यादींनी वेढलेले असल्याने त्यावर चढणे शक्य नाही अशाच असल्याचा खुलेल आहे.

महाभारतात हस्तिनापुर, इन्द्रप्रस्थ, मथुरा, राजगृह

अहिल्लक व द्वारका या नगरातील किल्ल्यांचे विस्तृत वर्णन आहे. त्यांचे तशीतल वर्णन प्रत्येकाचे आहे.

इतरप्रत्ये दुर्गाचे कुरुज गोपुरासारखे होते. संपूर्ण नगराच्या रक्षणाची व्यवस्था येथूनच केली जाई. दुर्गाला महाद्वार असून भोवडद्वार या नावाने गुरु द्वार असे.

अनाहादाच प्रवृत्त भुत्सनन झाले आणि फलस्वरूप तेथे कौशांबी नगरातील शर्याचे अवशेष मिळाले. परीक्षिताचा नातू किष्काय याने हे नगर बसवले होते, असे मानले जाते.

मुल काळात चंपा, राजगृह, आरावली आदि दुर्गयुक्त मुख्य नगरे होती. पश्चिम व मुल्लेकतील आगांत तक्षशिला, पुष्कलावती व गोम्पावती खूपच प्रबळ यशोराज्ये होती. शिकवराणे ज्यावेळी त्यांच्यावर हल्ला केला, तेव्हा या साम्राज्यांनी त्याला निरकराने तोंड दिले. पुष्कलावतीचा किल्ला तर कश्यपशा अग्नेवर्माद्वारे एक

A vibrant, stylized illustration of a traditional Chinese gatehouse. The structure features a prominent circular window with a grid pattern in the center, flanked by two smaller rectangular windows. The roof is multi-tiered with ornate, curved eaves. The entire scene is set against a bright yellow background.

आपल्या मनाचे दुर्दैव वाढणेंच्य़ा कलेत ई. स. पू. ३३० पूर्वीन परिपूर्णता प्राप्त केली ह्यो.
येथे जितली सर्व विने, अष्टांग्य़ा शस्त्रांत्य़ा आशारे, विषकांणी आपल्या कल्पनेचे काळेली आहेत.
वेग्वं रंसांचि स्तूपच्य़ा श्रवचिंत्या आधारे.

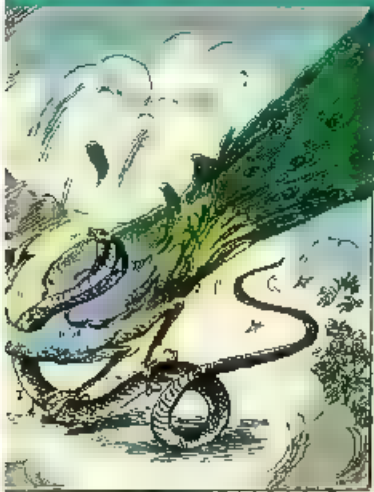
सोन्याची लांडोर

सोन्याची लांडोर

सोन्याच्या लांडोरीचा राजाच्या तोंडचा
भुल्लेख ऐकून प्रमुखाचा चेहरा दुःखी दिसू
लगतो, तो म्हणतो, "महाराज, ती सोन्याची
लांडोर काही दिवसांपासून इथे दितोनागी झाली

जयबात त्वाने त्या लाहोरीसाठी खूप
शोधाशोध केली, सूर्यास्ताच्या एकादा तास
अगोदरच एक क्षिपाई धाबतपडत येवून सांगू

क्याल देवनागरी

तागला, की आपली फणा उभारून फुत्कारत आपल्याला ठसायला आलेल्या एका नागाशी ती सोन्याची लांडोर लढत होती. ती नागाला आपल्या पायांनी तुडवत श्रीचीने मारायचा प्रयत्न करत होती.

आपापल्या घोड्यांवर बसलेल्या राजा व त्याच्या सैनिकांनी ताबडतोब तेंथे जाखून लांडोरीला घेरले. तिच्याजवळ हे लक्षात आले, तेंव्हा नागाचा नाद सोडून ती जवळच्या झाडीपलीकडे बुडून गेली व झाडीच्या आधारात पळू लागली.

राजा लांडोरीचा पाठलाग करत तिच्या बराच जवळ पोचला, दृढपणाने ती तेथील सरोवराच्या किनाऱ्यावरील एका झापडीत

शिरली.

सोपडीतल्या म्हातारीने त्या लांडोरीला आपल्या हातात अचलून घेवून विचारले, “पुन्हाकसल संकट आलं?” अन् ती लांडोरीच पक्ष मोठ्या प्रेमाने फुट्याळू लागली.

राजा विचित्रमेन झोपडीसमोर घोड्यावरून अतूरून आत शिरला. तो पर्यंत बाहेर काळोख पसरला होता. परंतु त्या दाट काळोखातही लांडोरीच्या लक्षनखीत पंखांच्या प्रकाशामुळे झोपडीत स्वच्छ भुजड पडलेला होता.

म्हातारीच्या हातात बारासमंत स्थिरावलेल्या लांडोरीकडे आश्चर्याने पहात राचा, “आचीनाई या सुवर्ण-लांडोरीला पकडण्याच्या प्रयत्नातून मी इथे आलोय, बरं झालं, ही तुझ्या हाती आली. दे तो माझ्या-कडे अन् जेव्हापासून बक्षिस म्हणून हा माझा हि यांचा हार ये.” असे म्हणत आपल्या गळ्यातला हार काढू लागला. परंतु राजाकडे तीट निरखून पहात म्हातारी म्हणाली “हे काय म्हणत आहेस तू? ही तर माझी पाळीव लांडोर आहे. तुझा हट्टच असेल, तर मी हिचं एक पीस देते तुला, घेवून जा ते.”

पण राजा काहीसारागावून, “मी या देशचा राजा आहे या अप्रप्यतल्या पदार्थावर, प्राण्यावर मात्ताच अधिकार आहे. मग ही लांडोरही माझीच आहे ना?” असे म्हणत म्हातारीच्या हातून ही लांडोर जबरदस्तीने आपल्या हाती घेवू लागला.

पण जणू विजेचा धक्का बसल्याप्रमाणे राजा अचानक साली कोसळला. जरा वेळाने उठून बसणाऱ्या रज्ज्याला म्हातारी म्हणाली, “बघ बेटा, ही काही मामान्य लांडोर नव्हे. तिच्यात दैवी जंश आहे. माझ्या परवानगीवाचून तिला कोणीही घेऊन जाऊ शकत नाही. ही वीणा घे, अन् तिच्या तारा छेडत मेघमन्हार रागात एकाच सुन्दर गाणं म्हण. तस केलस, तर तुला निदान या लांडोरीच एक अंड तरी देईन मी” अन् तिने वीणा त्याच्या हाती दिली.

राजा पश्चात्तन घालून बसून गोड आवाजात मेघमन्हार गाऊ लागला. ते ऐकत लांडोर खूप माचली अन् तिने एक सोन्याचे अंड दिले. ते अंड राजाच्या हातात ठेवत म्हातारी म्हणाली, “मुला, एका आठवड्यात अंड फुटून त्यातून एका सोन्याच्या लांडोरीचा जन्म होईल. पण नीट लक्षात ठेव की सूर्याच्या किरणांचा याला स्पर्श होऊन चालायचं नाही आणिही एक सोष्ट लक्षात ठेव की या अड्यावडूत कोणालाच काहीकळता कामानये. कळतं तर याचा प्रभाव नाहीसा होईल.” सर्व काही नीट सांगून म्हातारीने त्याला सावधगिरीचा इशारा दिला.

माथ्या आनन्दाने अड्याचा स्वीकार करून राजा आपल्या शिपायांसह आपल्या किल्ल्यात परतला. ते अडे त्यान एका चंदनाच्या छोटीय पेटीत अपूर्ण ठेवले अन् पेटी महालाच्या एका विशिष्ट दासनात नीट ठेवली.

सहा दिवस निवून गेले. सातव्या दिवशी

संध्याकाळी राजाची बारा बघांची कन्या राजकुमारी दीप्तिरेखा आपल्या सख्यांसह लपंडावलेल्या खेळता त्या दालनात बाली अन् चंदनाची पेटी पहाताच तिने अतुल्यतेने ती अुषडली.

सोन्याचे ते चमकदार अंड पाहून राजकुमारी चकित झाली अन् हे आपल्या सख्याला दाखवण्यासाठी बाहेर खुद्यानात गेली. संध्याकाळच्या सूर्याचे किरण त्या अड्यावर पडून एकदम स्फोट लावल्यासारखा आवाज होवून ते फुटले. त्यातून चमकत्या सोनेरी रंगाचा एक छोटासा साप बाहेर पडला अन् तो राजकुमारीच्या डाव्या पायाला डसला.

त्याबरोबर राजकुमारी सोन्याच्या लांडोरीत

परिवर्तित होऊन सुद्धा अडत किल्लाबाहेर निघून येतो. राजकुमारीच्या सख्या ओरडा मारता कळ लागल्या व त्यांनी राजा विचित्र-सेनला होवतां कळवली. तांबडतेच घोड्यावर स्वार होऊन राजाने त्या लांडोरीचा पाठसांग सुरू केला. पण ती राजाच्या हाती सापडू शकली नाही अन् तशीच अडत पळत शेवटी ती त्याच म्हातारीच्या झोपडीत शिरली.

विचारा दुःखी राजाही तिच्या मागोमाग झोपडीत पोचला. ब्याला तिये सोन्याच्या तीन लांडोरी दिवल्या. त्या तिघीही अगदी एकसारख्याच दिसत होत्या. थोडासाही कससा फरक नव्हता त्यांच्यात.

राजाला पाहून म्हातारी म्हणाली, "काय

बेटा, पुन्हा कशासाठी आलास इथे? मी दिलेलं अंडं फुटलं नाही का? आणखी एक अंडं हवं का तुला?" ती बया स्वरात राजाला हे प्रश्न विचारत होती की, मध्यंतरी धडलेली हकिकत जणू तिला माहीतच नव्हती.

राजा एकदम विडून बोलला, "अज म्हातारे, जनावण्याचा आव आणून नाटक करू पहाशील तर मी तुकडे तुकडे करून टाकीन वघ तुझे' माझी एकुलती एक मुलगी लांडोर बनून इथे आलेली आहे. मुकाट्याने तिला तिचं खरं रूप देवून माझ्या रुबावी करू नाहीतर खरंच माझून टाकीन मी तुला." असे बोलत त्याने आपली तलवार घ्यातातून बाहेर काढली

म्हातारी आपलं दंतविहीन तोंडाचे बोटके गुपडून विकट हस्य करीत म्हणाली, "माहीत आहे तू मोठा तलवारबाझ आहेस ते' म्यानात घाज ती तलवार अगोदर! का हीम्ही लांडोरीमधून तुझी मुलगी कोणकी ते सांगू शकलास, तर आजोआपच ती स्वतःच्या रुपात फकट होईस. पण तुझी चूक झाली, तर मात्र तूही कायम इथे सोन्याचा मोर बनून रहाशील!"

राजा विचित्रसेनने आपली तलवार म्यानात घातली अन् लक्षपूर्वक ती त्या लांडोरीकडे पाहू लागला. त्याच्यातली एक वस्तुसरख्या होळ्यांनी डोके वर बुचकून घाजकडे पाहू लागली. स्फातसे दुसरी एक लांबोर जगवी होन दोन होऊन डोके खाली घालून वसून होती. तिच्या होळ्यातही अक्षू होते.

बोडाबेट काही विचाराने राजा बघून गेला अन् मग एकदम म्हातारीला म्हणाला, "घैर्यनं डोकं बुचकून माझ्याकडे पहाणारी ही लांडोर माझी दोसरेखा आहे. डोकं खाली घालून धरणीकडे दोनतेन पहाणारी ही वनप्रमुखाची कन्या मोहिनी आहे. हे यांना त्याचं खरं रूप! मग मी त्यांना आपल्या बरोबर घेऊन जाईन. असेन कंतेस तर त्याचा परिणाम तुला अंगाकला लागेल हे विसरू नकोस."

राजाच्या परीक्षणशीलीची प्रशंसा करत म्हातारी, "सुन, तू आपल्या मुलीला बरोबर ओळखलंस. या सुवर्ण लांडोरीला मी परत तिचं पूर्वरूप देऊन टाकते." असं म्हणत पुढे सरकू लागली.

इतक्यात राजा ओरडून म्हणाला, "यांचा आजोबाई' फक्त बाझ्याच मुलीला नव्हें, तर त्या वनप्रमुखाच्या मुलीलाही पूर्वरूप द्या."

राजाकडे आश्चर्याने पहात म्हातारी म्हणाली, "त्या आदिवासी लोकांच्या प्रमुखासाठी तू कशातला हेराण होतो आहेस?"

विचित्रसेन नुतरजा, "तो प्रमुख माझीच

प्रजा आहे ना? स्वतःच्या मुलीपेक्षाही त्याच्या मुलीचं रक्षण करणं हा राजधर्म आहे. मी समित्त्याप्रमाणे करणं तुला पसंत नसेल, तर मलाही सुवर्ण-मोर बनव."

म्हातारीने लगेच राजाच्या खांद्यावर प्रेमाने आपले हात ठेवले अन् म्हटले, "राजा, तुझी धर्मबुद्धी, त्यायबुद्धी अन् दयेचा गुण पाहून मी फार प्रसन्न झालेच. मीही तुझीच प्रजा आहे, हे ही ध्यानात ठेव. माझी तुला एक चिन्तनी आहे. हे प्राणी कोणाला वास न देता वनात सचर करत असतात. ते कितीही सुंदर, आकर्षक वाटले, तरी त्यांना पकडून बांधून ठेवणं किंवा ठार मारणं ही क्रूरता आहे, अत्याचाराची पराकाष्ठा आहे. ह्या अन्याय तू थांबव." इतकं बोलून ती त्या लांडोरीबवळ गेली अन् तिने त्यांना त्यांचं पूर्वरूप दिले

विचित्रसेनने म्हातारीचे आभार मानले अन् आपली कृतज्ञता व्यक्त केली. वनप्रमुखाहाती त्याची गुलगी सोपवून अन् दोसरेखाला बरोबर घेऊन तो आपल्या राजधानीकडे निघून गेला.

कलेचा सन्मान

मुगलसराईचा जमीनदार झांपतून जागा झाला नि स्तुति-पाठकांनी प्रशंसात्मक किरदावलि गायला सुरुवात केली. रोज रोज ही गीते ऐकून जमीनदाराचे कान कितने, आपल्या दिवाणावला बोलावून तो म्हणाला - “ही सर्व मंडळी आज्ञाशी बनली आहेत यांना काम करायला नको. आज्ञाशांची संख्या दिवसेंदिवस वाढतच चालली आहे. म्हणून पुढे यांच्यावर लक्ष करायला नाही, यांना आपण दरमहा जे वेतन देतो ते बंद करून टाका त्यांना संगून टाका की त्यांनी आता आज्ञा सोडून शारीरिक मेहनतीची कामे करावीत.”

मदस्मित करीत दिवाण म्हणाला - “महाराज, आपलं अन्न खातो आहे, आपलं कल्याण व्हाव हीच भाझी इच्छा. म्हणून साप्ता विचार आपण समजून घ्यावा. मनुष्याच्या जीवनात विनोदाची आवश्यकता आहे. स्तुति पाठकांची मागील आयल्याला आवडली नाहीत,

म्हणून त्यांना आज्ञाशी ठरविणे योग्य नाही. देशाच्या सर्वांगीण विकासासाठी लोकांनी असे शारीरिक श्रम केले पाहिजेत, तशीच कलेची साधना ही केली पाहिजे.”

जमीनदाराने जरा विडून दिवाणाकडे पाहिले आणि म्हणाला - “देश रक्षणासाठी व वेशाच्या प्रगतीसाठी बीरगांना प्रोत्साहन देणे आपले कर्तव्य आहे, त्यांना मदत करून देशाची स्थिति सुधारली पाहिजे. पोटाची छळगी भरण्यासाठी हास्यविनोद करणाऱ्या या आज्ञाशांना प्रोत्साहन देणे मला योग्य वाटत नाही.”

यावर दिवाण ‘बिचारा काय बोलणार?’ सोकांच्या हे लक्षात आलं की जमीनदाराच्या मतानुसार कलाकार आज्ञाशी लोक आहेत.

लोक ही कलाकारांना आज्ञाशी समजू लागले. यामुळे मुगलसराईच्या जमीनदाराच्या

दरबारी नृत्य गायनाचे कार्यक्रम बंद झाले. कवीच्या कविता निरुपयोगी ठरल्या, काव्याची राज्यात वृज राहिली नाही. शिल्पकला व चित्रकला यांचाही न्हास झाला. फिरत्या नाटक-मंडळीचे वाट्य-प्रयोग आता कोठे दिसेनास झाले

अशा स्थितीत एकदा जमीनदाराच्या नायकोला एक असाध्य रोग जडला. ती जिवंत राहिल अशी आशा नव्हती. मुगलसराईच्या प्रसिद्ध वैद्याने जमीनदाराला सांगितले “महाराज, जमीनदारीची बाईना आवश्यक तो सर्व औषधांपेक्षा मोठे कला आहे. आता त्यांच्या शरीरात कुठलाही रोग नाही आपण त्यांची सित्य योग्य ती काळजी घ्यावी. त्यांच्या मनोरंजनाची चांगली व्यवस्था करावी. यामुळे त्यांची प्रकृति झपाट्याने सुधारेल. त्या सतत आनंदी व उत्साही राहिल्या तर पुन्हा त्यांना रोग शिवणार नाही. आनंद हेच अर्ध जळ असतं असं म्हणतात. मन स्वस्थ असेल तर शरीर स्वस्थ राहील. लवकरच त्यांची प्रकृति पूर्ववत् होईल.

वैद्यांचा सल्ला ऐकून जमीनदार विचारात पडला. दिवाण शेजाऱ्याला होता, योग्य संधि आलेली पाहून त्याने ही जमीनदाराला समजवण्याचा प्रयत्न केला. तो म्हणाला - “प्रभु, काम करून थकल अथवा मनात शक्ति नसली तर आपले पूर्वजललित कलांचा आधार घेत स्वतःसाठी नको असली, तरी निदान

जमीनदार बाईसाठी काही मनोरंजनाची व्यवस्था आपण अवश्य करावी, निदान मला तशी अनुमति द्यावी.”

थोड्याच दिवसात जमीनदाराच्या दरबारात अनेक कलाकार दिवू लागले. दोन तीन दिवस जमीनदाराची अवस्था थोडी विचित्र होती, पण हळू हळू रंजन-कार्यक्रम पाहिल्याचापून त्याच्याच्याने ही रहावेना. हास्यविनोदाचे जीवनातील स्थान त्यांच्या नांगले लक्षात आले.

लवकरच जमीनदार बाई मोठ्या उत्साहाने जीवन जगू लागल्या. एक दिवशी दोन भाट तेथे आले, जमीनदार थोडा चिडला. वक्रदृष्टीने त्यांच्याकडे पाहिले, तरी पण त्यांनी

जमीनदाराची सूप प्रशंसा केली. जमीनदाराला जरा बरे वाटू लागले शेवटी एक भाट दुसऱ्याला म्हणाला - “बाप व मुलभा यांनी एका स्त्रीला एक एक पुत्र दिला या दोन मुलात युद्ध झाले. परमेश्वराने एकाला मारून टाकले व दुसऱ्याला सम्राट बनविले. परमेश्वराच्या परचा त्याय ही काय विचित्र ! महाराज, गाईच्या दुधाने त्या परमेश्वराचा अभिषेक करा, तो प्रसन्न झाला तर आपले सर्व प्रकार कल्याण होईल, आपली भरजराट होईल. आपल्याला कशाची ददात पडणार नाही. रमतोची सर्व दुःख ताहीशी होतील व ती खुशाले नांदू लागेल.”

दुसरा म्हणाला - “कोणत्या गाईच्या दुधाने म्हणवोस ?” हे ऐकून जमीनदार संतप्त झाला. ताबाताबाचे म्हणाला - “काय मूर्खसिंहाची बडबड करीत बाहसत ? या बांधांना ही हाकलून लावा तोंडात येईल ती नकवास करताहेत तंकाचे !”

तेव्हा दिवाण सभतापूर्वक जमीनदाराला म्हणाला - “प्रभु, ही काही निरर्थक बडबड नव्हे. गायीच्या दुधाने श्रीकृष्णाला अभिषेक

करायला ते आपणाम सांगत आहेत सूर्य आणि यम हे पिता-पुत्र होत दोघानी कुतोला बरदान देऊन दोन पुत्र दिले - कर्ण व धर्मराज. कुरुक्षेत्राच्या लढाईत श्रीकृष्णाने धर्मराजाला मदत केली आणि कर्णाला मारून टाकले. अशा श्रीकृष्णाचा गाईच्या दुधाने अभिषेक करायला हे भाट आपणास सांगत आहेत. त्यांची बडबड निरर्थक नाही.”

हे सर्व समजल्यावर जमीनदार खुश झाला. तो म्हणाला - “तुमचे बोलणे मोठे चमत्कृतिपूर्ण आहे. त्यात गूढार्थ भरलेला आहे. तुम्ही तर एक कोडेच सांगितले. कोड्याचे उत्तर समजल्यावर तुमच्या बोलण्यातील कौशल्य लक्षात आले. तुमचे कौतुक करवस वाटतंय मला. मगोचर माझ्या नीट लक्षात आले नाही”

केवळ वाटाचाच नव्हे, तर अन्य कला कारांचा ही जमीनदाराने सन्मान केला. पुरस्कार देऊन त्यांचा गौरव केला

या घटनेनंतर मुगलसर्गाच्या जमीनदारीत ललित कलांना सूप उत्तेजन मिळू लागले. रयत सुसा-समाधानाचे जीवन जगू लागली.

महाभारत

कृपाचार्य कर्णाला म्हणाले - “अर्जुनाशी ब्रह्मयुद्ध करायचे असेल, तर नियमाप्रमाणे तुलाही रामा किंवा राजपुत्र असणे आवश्यक आहे.” परंतु कर्ण आपल्या मातापित्यांचे नाव मागावला संकोचत होता. दुर्योधन पुढे होऊन कृपाचार्यास म्हणाला, “क्षत्रातुसार क्षत्रीय वंशात जन्म झालेला आणि व्याख्यातबळ मोठे नैसर्ग आहे, अशा माणसाला राजा म्हटले जाऊ शकते, मानले जाऊ शकते. तरीही राजा नसणे होच जर अर्जुनाशी लढण्यासाठी कर्णाची योग्यता कमी मानली जात असेल, तर मी आहीर करत आहे की, या क्षणापासून कर्ण हा अंग-देशाचा राजा आहे”

दुर्योधनाच्या आज्ञेने ताबडतोब त्यामंडपात पुरोहित जाणले गेले, सोन्याचे एक सिंहासन मागवले गेले, आणि दुर्योधनाने कर्णाला

सिंहासनावर बसवून त्याला राज्याभिषेक केला.

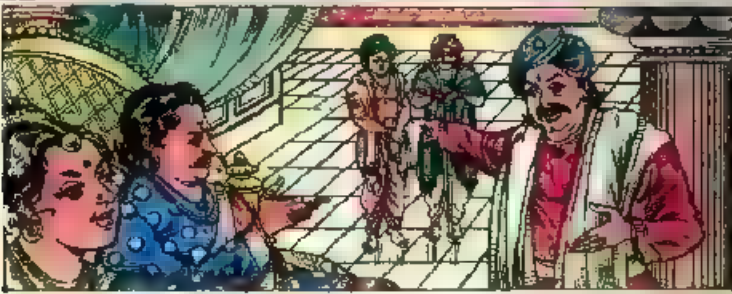
हे कर्मकांड संपल्यावर कर्ण दुर्योधनाला म्हणाला, “महाराज, आपण भला राजा बनविल आहात. आपणच सांगा कि हे आपले कृण मी फक्त फेडू ?”

दुर्योधन म्हणाला, “माता या बघल्यात फक्त तुम्यासमस्या पराक्रमी व्यक्तीची मैत्री हवीय.”

कर्णाचे शालनपोषण सूत अधिरथाने केले होते. रथात बसलेल्या अधिरथाने झाली अतकृत अंगराज कर्णाचे अभिनन्दन केले. कर्णाही पुत्र-भावाने त्याला प्रणाम केला. दोघांच्याही नेत्रातून आनन्दामु वहात होते.

आता तर सर्वासिमक्ष हे प्रकट झाले की, कर्ण सूत अधिरथयाचा पुत्र आहे. तेव्हा भीम त्याला उद्देशून म्हणाला, “सूतपुत्र, घोड्याचे लगामच तुहाती ध्यावेस हुंवर ! कशाला उगाच अर्जुनाशी

कर्णाचा राज्याभिषेक

दंडमुठ्याचा अपेक्षा करतास ? अंग देशाचा राजा बनून तरी तू काय करणार आहेस ?”

आपल्या भावांसमवेत बसलेला दुर्पोधन म्हणाला, “भीमसेना ! तुझ हे बोलण अयोम्य आहे. राजाने नेहमीच कोणत्याही जलशाली वीराशी लढायला तयार असले पाहिजे. अर्जुनाचाही हाच धर्म आहे. नदीचं मूळ व शूर व्यक्तीच कूळ कधीच कोणी पहायचा प्रयत्न करू नये. या कर्णात मर्कट दिव्य लक्षण आहेत, जन्मजात कवचकुंडलांनी युक्त असा हा अज्ञाधारण तेजस्वी माणूस आहे. केवळ अंग राज्यच काय, वण संपूर्ण विश्वाच राज्य चालवायची क्षमता याच्यात आहे. हा महान पराक्रमी आहे. याच्या शौर्याबद्दल, वीरतेबद्दल

कोणी थोडाही संशय घेऊ नये. मी याला अंगदेशाचा राजा बनवला याबद्दल कोणाचा काही आक्षेप असेल, तर मीच दंडमुठ्याला आव्हान देत आहे ” जय-पराजयाचा निर्णय इथेच होऊन नाईल.”

दुर्योधनाच्या याबोलण्याने सभेत हाहाकार उडाला. पण दंडयुद्ध सुरू होण्यापूर्वीच सूर्यास्त झाला. काही लोक अर्जुनाची प्रशंसा करत राहिले, काही दुर्योधनाची तर अनेक कर्णाचीही भरपूर प्रशंसा करत राहिले. नंतर सर्वजण स्वगृही परतले. परंतु आजचा दिवस दुर्योधनाला चात्र पर्वणीचा दिवस पाटला. आजपर्यंत अर्जुन त्याला मार्गाला काटा नाटत होता. पण आज कर्णाला आपला मित्र बनवून तो स्वतः निर्णय झाला. त्याने ओळखले की कर्ण हा अर्जुनाला तोडीस तोड आहे त्यामुळे आता तो सुखाने शोषू शकणार होता.

असेच दिवस जात राहिले. एके दिवशी प्रातःकाळी द्रोणाचार्यांनी आपल्या सर्व शिष्यांना बोलावून म्हणून, “आता मला तुमच्याकडून गुरुदक्षिणा हवी.” सर्वांनी प्रणाम करून विचारले, “सांगा, कोणती गुरुदक्षिणा हवी आपल्याला ?”

“ऐश्वर्यानि मदांघ झालेल्या अश्विनेकी दुपद राजाला बांधून आपून माझा ह्वाली करायचे. - हीच ती गुरुदक्षिणा !” अशी त्यांनी मागणी केली.

गुरुआज्ञा पाळायला सगळेच राजकुमार

तयार झाले. दुपदाशी युद्धाची पूर्ण तयारी करून आपल्या गुरूंसह ते पुढे निघाले.

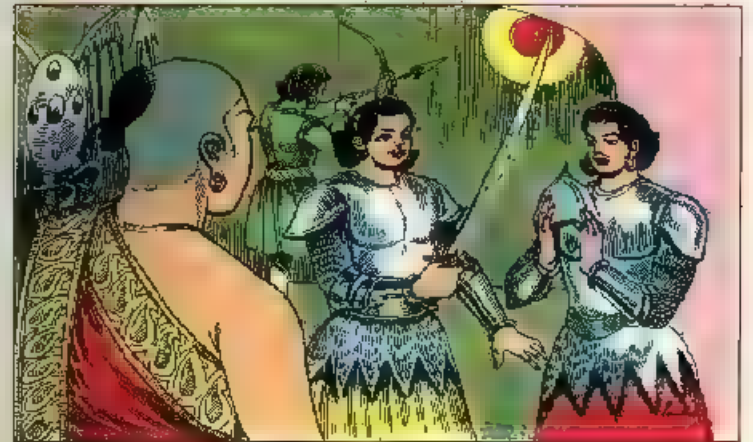
पांचालपुरच्या जवळ पोचल्यावर अर्जुन द्रोणाचार्यांना म्हणाला, “यांच्यापैकी कोणीच दुपदराजाला पकडून आणू शकणार नाही. ते विफल होऊन परत येईपर्यंत आम्ही पांडव इथेच त्याची प्रतीक्षा करू. नंतर आम्ही जाऊन दुपदाला कैद करून आणू.”

दुर्योधन आपले षाऊ व कर्ण यांच्यासह पांचाल राजधानीकडे निघाला. हे सर्व वटाया मारत आपल्याला कैद करण्यासाठी येत आहेत हे कळल्याबरोबर दुपदराजा आपले सैन्य व भावांना बरोबर घेऊन युद्धासाठी निघाला. समोरासमोर आल्यावर कौरवबघ काही वेळ त्यांच्याशी लढले; परंतु दुपद व त्याच्या

सैन्याच्या अजरदस्त हट्टापापुढे ते टिकू शकले नाहीत. शेवटी आपले प्राण वाचवण्यासाठी युद्धभूमी सोडून ते पळून परत आले, व पांडव थांबले होते, तेथे पोचले

यानंतर अर्जुनाने द्रोणाचार्यांना प्रणाम केला अन् धर्मराजाकडून अनुमती व आशिर्वाद घेतला. भीमाला त्याने आपला सेनापती बनवला व नकुल-सहदेवांवर आपल्या रथाची नवानचारी सोपवली. नंतर दुपदाला बांधून आणायचे वचन देऊन अर्जुन युद्धाला निघाला.

भीम व अर्जुन दुपदाला आरी ठरले. त्यांनी ते सैन्य उघडून लावले. दुपद-सैन्याचे मनोर्ध्व खचून सर्वजण प्राण रक्षणाचा मार्ग शोधू लागले. आपले युद्ध-कौशल्य दाखवत अर्जुन आता खुद्द दुपदाला भिडला. क्रोधाने पेटलेला दुपद

अर्जुनावर घावून बेला व मोठ्या तबकेने त्याच्याशी लढू लागला. युद्धाच्या मधेच एका एकी दुष्यराजा दिसेनासा झाल्यावर त्याच्या सैन्यात हाहाकार माजला. अर्जुनाला धनधोर युद्ध करावे लागले, त्याने द्रुपदाचे घोडे व रथ याचा विध्वंस केला, अन् शंखटी त्याला पकडलेच

इकडे भीम, नकुल सहदेव द्रुपदसेनेचा संहार करतच होते, या भावांच्या पराक्रमासमोर पाठ दाखवून ते पळवून जात होते. इतक्यात अर्जुनाने ओरडून आपल्या बंधूंना म्हटले, "मी द्रुपदाला कैद केले आहे. ज्या कामासाठी आलो, ते तर पूर्ण झालेच; मग आता बनावश्यक सैन्याचा संहार थांबवा."

अर्जुनाने द्रुपदाला बांधने व ने पोटले त्याने आपल्या गुरूसमोर गुरूदक्षिणा म्हणून अर्पण केले तेव्हा द्रोण द्रुपदाला म्हणाला, "बांवानराजा, तुझं कांफिचनगर आता माझे हाती आले, आता तरी मान्य करतोस का, की मी तुझा बालमित्र आहे घाबरू नकोस, मी ब्राह्मण आहे अन् शान्तताप्रिय आहे. आपली मैत्री मी तरी विसरलो नाहीच. तुझ्या मैत्रीसाठीच मी तुला इथे आणायला सांगितलं आपल्याशिण्याला, राजे लोकांशी मैत्री आवडते मला. पण आता तू राजा नाहीयेस, तुजं राज्य आता बळकावले गेलेच. तेव्हा केवळ तुझ्या मैत्रीसाठी मी तुला अर्धे राज्य परत देतोय. शंगेच्या दक्षिणेकडचं तुझं राज्य, तुझाच राहील; पण उत्तरेकडचं माझं आहे. इधून पुढे कसलं ही शत्रुत्व न ठेवता आवण आपापलं राज्य संभाळू या."

द्रुपदाने द्रोणाच्या या शाश्वत मैत्रीच्या प्रस्तावाला मान्यता दिली. द्रुपदाला सोडून देऊन द्रोणाने सन्मानपूर्वक पाठवून दिले.

तेव्हापासून द्रुपद दक्षिण पांचालचाच फक्त राजा राहिला. माकंदी व कांपिस्य ही राजधानीची शहरे होती. सेनावलाच्या आधारे द्रोणाला बिकण अशक्य आहे, हे द्रुपद समजून चुकला होता. त्याला कोणी मूलबाळही नव्हते. या दोन्ही कारणांनी तो साधुसंतांच्या भाश्याने देशभ्रमण करत राहिला.

द्रोण उत्तर पांचालचा राजा बनला.

अहिच्छत्र ही त्याची राजधानी होती.

एक वर्ष निघून गेले. द्रुतराष्ट्राने कर्मराजाला पौवराज्याभिषेक करायचे ठरवले, धर्मराज हा माहमी, सहनशील व सरळ स्वभावाचा हाता, आपल्या हाताखालच्या लोकांना तो भाड्याने वागवत असे. युवराज बनून धर्मराजाने राज्यकारभार व्यवस्थित चालवला, आणि स्वतःचे सामर्थ्य सिद्ध केले. लोक तर असेही म्हणू लागले की शासनभार संभाळण्यात तो आपल्या पित्याहूनही अधिक समर्थ व दक्ष आहे.

भीम हा बलरामाचा शिष्य होता. त्याने गदा व सङ्ख्ययुद्धात प्राविण्य संपादन केले. अर्जुनाने एकदा धनुष्य हाती घेतले, की हाताला जखम झाली तरी तो ते इष्ट साध्य झाल्याशिवाय तोडत नसे. त्याने धनुर्विद्येत उत्तम अभ्यास

केला. धूप देगाने तो बाण सोडत असे व त्याचा भेजही अचूक होता. त्याच्या या प्राविण्यावर गुरू द्रोण अतिशय प्रसन्न होते. वन्य सर्व शस्त्रेही तो उत्तम प्रकारे हाताळत असे.

"समोर कोणीही मोठा माणूस युद्धाला उभा राहिला, तरी त्याच्याशी अवश्य लढाई कर. त्याच्या जाबतीतल्या श्रद्धा किंवा भक्तीच्या आहारी जाऊन युद्ध करायचं सोडू नकोस, युद्ध करणं हा तुझा धर्म आहे." इत्यादि उपदेश द्रोणाचार्य अर्जुनाला नेहमीच देत.

अर्जुन हा द्रोणाचा प्रिय शिष्य बनून राहिला. सौवीरचाराजा विमल, दत्तमित्र व त्याचा माऊ हे कौरवांचे शत्रू होते. त्यांचा पिताही याबाबतीत त्यांना विरोध करू शकला नाही. अर्जुनाने त्या विघांचाही वध केला, या

कामासाठी तो एकटाच रथात बसून गला व तीनही राजे आणि त्यांच्या दहा हजार सैनिकांनाही त्याने मारून टाकले. याशिवाय आसपासच्या अनेक राजांना त्याने हरवून कौरव राज्याचे मांडलीक बनवले. त्यांच्याकडून कराच्या व भेटीच्यारूपात त्याने अगणित संपत्ती बसूल केली व ती सर्व हस्तिनापुरासा भाणली.

नकुल-सहदेवांनीही कौरव राज्याच्या कित्येक शत्रूंना यममदनास पाठवले आणि असीम धनराशि आणून त्यांनी राज्याचा खजिना भरला.

पांडवांची व्थाती दशविशाना कुमकुम लागली. त्यांच्या या प्रसिद्धीमुळे धृतराष्ट्र मनोमन त्यांचा द्वेष करू लागला. त्याला हे सर्व

सहन होईनासे झाले. पण त्यांची कीर्ती अशोच वाढू घायाची की त्यांना दाबून टाकावे हे त्याला ठारवता येईना. त्याच्या प्रकृतीत अडथळा आणावा, की असेच पहात चुप रहावे, हेही नव्हतेना. त्याने मग कणक नावाच्या एका धूर्त ब्राह्मणाला सल्ला विचारला. त्याने असा सल्ला दिला की, लढाई करून का होईना पण शत्रूचा विनाश जरूर करावा, तो अधर्म होत नाही.

धृतराष्ट्राप्रमाणेच दुर्योधनही द्वेषाच्या अशीत जळत होता. तो आता एकसारखा पांडवांच्या विनाशाचा उपाय शोधत राहू लागला. आपला मित्र कर्ण, मामा शकुनी अन् बंधु दुःशासन यांना बोलावून घेऊन त्यांच्याशी तासन्तास पांडवांच्या नाशाबद्दल चर्चा करू लागला. त्याने धृतराष्ट्राला आपला निर्णय ऐकवला. "तात, पांडवांची कीर्ती वाढत चालली आहे. लोक अगदी तोंड फाटे पर्यंत त्यांचेच स्तुती करत आहेत. उराम, योग्य आचरणाने अन् धर्माचा म्हणून त्यांचाच उषेउषे करत आहेत. शूर म्हणून सर्वांनी त्यांना डोक्यावर बसवून ठेवले आहे. त्यांच्यासमोर तुमची मुल आम्ही सर्वजण लुड वाटत आहोत. आम्हाला कमी मानून आमचा अपमान केला जातोय. असं दिसतंय की भविष्यात तेच संप्राट बनून रहातील, आमचा कुठे मानभूलही रहाणार नाही, असं वाटतंय आम्हाला. लवकरच त्यांचा अन्त करायचं आम्ही ठरवले आहे." मुलांच्या या निर्णयाने धृतराष्ट्राला आनंदच वाटला. त्यानेही

दुर्योधनाला आपली सम्मती दर्शवली, अन् त्याच्या योजनेचे सर्व मर्मथन केले.

पांडवांना वारणावतपुर (काशी)ला पाठवून, तेथे त्यांची लाखेने बनवलेल्या घरात रहायची व्यवस्था करून त्यांच्यासकट ते घर जाळून टाकायची योजना बनवण्यात आली.

धृतराष्ट्राच्या आज्ञेवरून त्याचा मन्त्री पांडवांकडे जाऊन वारणावत नगराच्या सौन्दर्याची खूप स्तुती करून त्यांना एकदा त्या नगराला घेऊन देण्यासाठी सुचवून गेला.

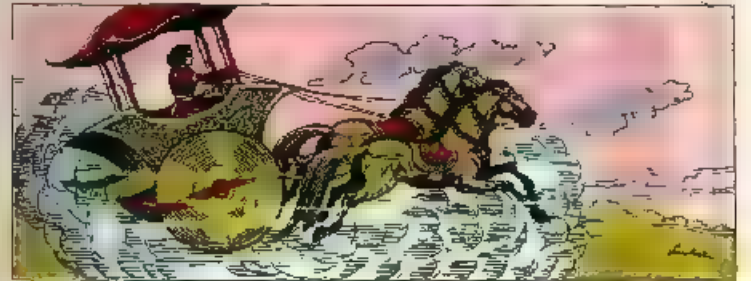
धृतराष्ट्राने स्वतःही एकदा पांडवांना बोलावून घेऊन म्हटले, "मुलानो, वारणावतपुर पाहून जन्म सार्थकी लागते असे म्हणतात तिथलं सौन्दर्यही वर्णनातीत आहे. लवकरच तिथे भगवान शिवाचा मोठा उत्सव होणार आहे खूपशे युद्ध करून अन् पराक्रम गाजवून तुम्ही यकले असाल, थोडाबदलही तुम्हाला आवश्यक आहे. तुम्ही तुमच्या मातेलाही बरोबर घेऊन काही दिवस तेथे जाऊन रहा. तुमची तेथे राहण्याची छान व्यवस्था केली जाईल."

धर्मराजाला यात काही काळेबेरे असल्याचा

संशय बाला. त्याला नाटले की ही माफ्याला एक प्रकारे हद्दपारीच वडदार आहे या निमित्ताने आपलं काही अक्षित करण्याचाच यांचा विचार आहे.

इकडे दुर्योधनाने पुरोचन नावाच्या एका शिल्पकाराला बोलावून म्हटले, "धामचं तात पांडवांना वारणावतपुराला पाठवत आहेत. त्यांना राहण्यासाठी एक उत्तम महाल बांधायला हवा. तू लवकर तेथे पोचून लाख अन् तश्या प्रकारच्या लवकर घेत घेणाऱ्या वस्तु आपलून एक सुंदर महाल बांधून देव. एका रात्री ते गाढ निद्रित असताना महालाला आग लावून देऊन तु परत ये ते एकदा त्यात जळून राख झाले म्हणजे मी मुलाचा शबाब घेईन. नंतर मी राजा झालो की तुझ्या उपकाराची उचित फेट करीन, इतकं मूल्य देईन की तू कल्पनाही करू शकणार नाहीस."

पुरोचनाने वा बेताला आपली मान्यता दिनी. वायुवेगाने घावणाऱ्या घोड्यांच्या रथावर स्वार होऊन तो वारणावतला पोचलाच आपल्या कामाला लागला

गोपीचा अंदाज

गोपीनी बुद्धी खट झाली, बापि त्याचा चुलत भाऊ समर वरले त्याला वैद्याच्या रुग्णाली केली, वैद्याने काही महिन्यांच्यावर बुध्दिवर केले बन् आता तो ठीक झालाच असे सांगून त्याला घरी आणला हावितल

घरी जात असताना गामच्या हद्दीवर चिंचेच्या झाडाखाली मुघा भसलेला एक माणूस आपल्याकडे येत असलेला गोपीला दिसला, खाला पाहून पूर्वी याला अप्रत्यक्ष कुठेतरी पाहिले आहे असे त्याला वाटले

त्याच्या जवळ जाऊन गोपी म्हणाला, "मो कुठे तरी पाहिलेच तुम्हाला असे काळंय. मला वाटते येत्या वर्षी नरहरपुत्राच्या तारापणच्या मुताच्या लग्नात पाहिले असतं, माझा अन्दाज बरोबर आहे ना?"

काहीसा तारापणीने गोपीकडे पहात तो माणूस म्हणाला, "नाही, नाही! तिथं नाही भेटले अप्रत्यक्ष!"

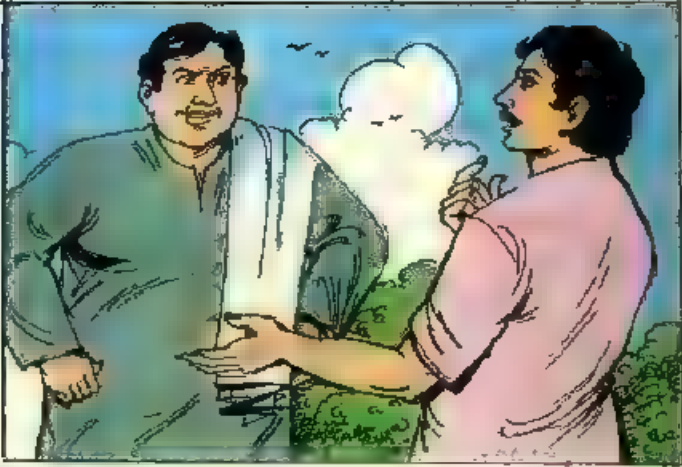
"हो, आता नरोनन वाटेलतं पहा! वराहपुत्राच्या मुताच्या बाळावरत ओळख झाली होती कापली? बरोबर ना?"

गोपीने विचारले

जवळच तारापण होय तो माणूस म्हणाला, "मुठीन नाही."

"मग ठावुर जवळच्या मातोच्या लग्नात झाली आपली भोळक!" गोपी ठसून बोलला.

जवळ मान तो माणूस महान न होऊन बोरक्या, "अस कर, मूर्ख कुठेचा! मो तुम्हा नुसल माणूस भर. चला वेता मरणा बरोबर. अनुनही तुल डोक तारुणावर आलेले थिळत नाहीय." अन् पुन्हा गोपीला बरेच. साहसात येऊन नाकून त्याने वैद्याकडे पोचले

बान्दोबा पुरवणी - ७६

आपल्या देशाची वृक्षसंपदा

कडुलिंब

एक खरी घातकपलत एखाद्याकडे येऊन म्हणून गेली, "मझे पती दूर देशांत गत आहेत. त्यांचे जाण मला मुळीच पुरत नाहीय. असा काही मुपाय सांगी की ते सुरक्षित परत येतील." तिला अपाय म्हणून वैद्यने सांगितले. "तु अपन्या तब यात्रा जाताना ठिकठिकाणी चिंचेच्या झाडाखाली बोयास करत जा, असे सांगे. अन् परत येताना कडुलिंबाखाली विधान्ती घ्यायला सांगे. बायकाने तसेचिंतल्या प्रमाणे तिच्या पती अताना चिंचेचे झाड पाहून त्याखाली विधान्ती घेत पुढे जस्त राहिला. घरतु मध्येच बाबाचे दडून त्याला परत फिरावे साचले. परत येताना अनेक ठिकाणी तो कडुलिंबाखाली विधान्ती घेत घेत आला. बरी पोषेपर्यंत तो परत पहिल्यासारखा घबराऊन सांगला होता. निवाच्या (बडुलिंबाच्या) झाडाची मळती सांगणारी ही पोषे रूप जन्ते आहे. निवात औषधी गुण वसतात ही पोषे शंभर टके खरीच आहे. या बडुलिंबाकून असे कळते की चिंचेची सावली व हवा आनली तब्येत बिचजनते बडुलिंबाच्या झाडासमोरी तो बुवापो त्याच्यामुळे खरीपला सायबन साथ देतो

निवात अनेक औषधी गुण असतात मुख्यत जस्त किडे पणजे मरण्याची शक्ती आहे. सायबन व दुषपेस्त मरण्यासाठी निवाच्या तेलाचा रापर केला जातो. आकही घेतेयाभातनी माणसे निवाची बळी चकून त्याने आपले दात बाक करतात. चिनाने हवा मातोम्याची भसत्याने येनेच्या रापोत करताना निवाच्या हड्डाळा बांधून ठेवायची पद्धत आहे. नववर्ष दिनी (चैत्र पौर्णमासी) निवाच्या फुलाचा रस काढून प्यायला असता वर्षभर आरोग्य बांधवे रहते मशी समजून आहे. या सावापासून मिळणाऱ्या त्रिकाचे सेवन केव्हास अकूक वाढते. निवाचे लाकूड मजबूत असते. ते कडू असल्याने त्याला कीड लागत नाही. हे लाकूड विषोक्त जातवे, मोठी बांधण्यासाठी वापरले जाते.

निवाचे झाड चोथले कुंभ बसते याला पारी बाकून फांघा असतात. याची छोटी छोटी गळदराणी पाने टोकदार असतात. नशीक एकर वर्षभर पाने असतात फक्त विषोक्त जवळ एडिल बडे पाने सूचक पनदत असतात. तहान तहान पांरुपा फुलांना मघाचा सुखेच येतो. क्वटून दोनदा आशाना फुलांच्या मणिच्या फुट्यात. याची छोटी फळे बाल कडून बोलत टाकल्यास गोड लागतात.

हिंदीत पडला नीम, बंगालीत नीमशळ, कानडीत बेवु, तमिळमध्ये वेवु, मल्याळी व तेलगूत वेप, मराठीत कडुलिंब व इंग्रजीत मर्लोसा म्हणतात.

कालिदास

चौथ्या शतकातला आहे

आपल्या देशाच्या इतिहासात विक्रमादित्य नावाचे अनेक राजे आहेत यांच्यात दोन विक्रमादित्य विशेष प्रसिद्ध आहेत. विक्रमशतक सुरू करणारा राजा पहिला विक्रमादित्य होय. तो ई.स.पू. पहिल्या शतकातला होता. दुसरा राजा होता द्वितीय चंद्रगुप्त, याचा शासन काळ म्हणजे चौथ्या व पाचव्या शतकाचा मध्यकाल. बऱ्याच इतिहासकारांचा असा विश्वास आहे की कालिदास हा याच विक्रमादित्याचा दरबारी कवी होता. परंतु यालाही अगदी नाममात्रच आधार आहेत.

विक्रमादित्याच्या आश्रयाला कालिदास घेऊन 'नवरत्न' नावाने प्रसिद्ध नवू पंडित होत. ते म्हणजे - कालिदास, धम्मन्तरि, क्षणिक, अमरसिंह, शंकु, वेतालभट्ट, घटकर्पर, वराहमिहिर व वररुचि. परंतु यालाही संपूर्ण आधार अपुलब्ध नाही, की ही 'नवरत्ने' द्वितीय चंद्रगुप्ताच्याच दरबारातली होती. त्यामुळे ही नवरत्ने या पूर्वीच्या विक्रमादित्याच्या काळातीलही असू शकतील.

काहीही असो, कालिदास बुद्धयिनी नगरवासी होता यात मात्र काही शका नाही. प्राचीन काळाच्या सुप्रसिद्ध नगरांपैकीच बुद्धयिनीही एक गणले जाते.

कालिदासाबद्दी एक विचित्र गोष्टही

प्रचलित आहे. युवक कालिदास हा अडाणी होता अमदीच निरक्षर होता तो. आपल्या विद्यार्थ्यांनी शरीर असणाऱ्या एका राजकन्येने काही पंडितांचा भोर अपमान केला. त्यांनी तिचा सूड घेण्याची एक योजना बनवली, अडाणी व निरक्षर कालिदासाला त्यांनी एका महान पंडिताच्या रूपात अुपस्थित करून त्याचा राजकन्येशी विवाह लावून दिला. परंतु आपली फसवणूक झाली आहे, हे राजकन्येच्या नवकराचे लक्षात आले. अन् अत्यंत क्रोधित होऊन तिने आपल्या नवऱ्याला राजवाड्यातून हाकलून दिले. कालिदास हा कालीमातेचा अुपासक होता. तो दुःखी होऊन कालीमातेच्या मूर्तीसमोर अुभा राहिला, आणि तिच्या

त्रिशूलाने त्याने आपला अंत करायचे ठरवले त्या वेळी कालीमाता प्रकट झाली व तिने त्याला महाकवि असण्याचा वर दिला. तेव्हा शुद्ध निरक्षर असणारा हा कालिदास या वरवानाने, कालीमातेच्या कृपेने 'महाकवि कालिदास' बनला व जगभर प्रसिद्ध झाला.

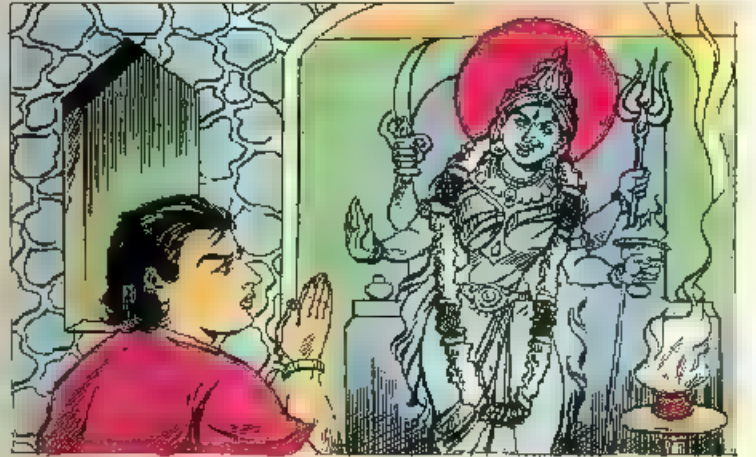
कालिदासाने रघुवंश व कुमारसंभव ही दोन काव्ये रचली. विक्रमोर्वशीयम्, मालविकाग्निमित्रम्, अभिज्ञानशाकुन्तलम् नावाची तीन नाटके व मेघदूत व ऋतुसंहार नावाची दोन खंडकाव्येही लिहिली

केवळ संस्कृत वाङ्मयावरच नव्हे, तर भारताच्या विविध भाषांच्या साहित्यावर पडलेला कालिदासाचा प्रभाव वर्णनातीत आहे.

कालिदास अन् त्याचा आश्रयदाता विक्रमादित्य ही जोडी याहीत नसणारा कोण असेल? सर्वांना हे ही माहीत आहे की, दर महिन्याला आपण ज्या वेताळकथा वाचतो, त्यांच्याशाही याच विक्रमादित्याचा संबंध आहे.

महाकवी कालिदास रचित काव्ये व नाटके प्राचीन भारतीय साहित्यात अद्वितीय स्थानी आहेत, ही गोष्ट निर्विवाद कुरी आहे. परंतु त्याच्या जीवना-कालावद्दल पंडितांचे एकमत नाही. त्याची मतेभिन्न-भिन्न आहेत. काही पंडितांच्या मतानुसार कालिदास ई.स.पू. आठव्या शतकाच्या काळातला आहे; तर काहीजण त्याला ई.स.पू. दुसऱ्या शतकातला मानतात. काही पंडित अगदी म्हणतात की तो ई.स.पू.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. आपल्या देशात तयार झालेल्या नंतरिल प्रक्षेपणास्त्राचे नाव काय आहे? त्याचा प्रयोग कोठे करण्यात आला?
२. साध किती प्रकारचे असतात?
३. युनरायमधीन पोरबंदर कक्षासाठी प्रसिद्ध आहे?
४. इंग्लंडचे पहिले प्रधानमंत्री कोण होते?
५. आपल्या देशातला सर्वात अधिक लांबीचा मंदिर मंडप कोठे आहे?
६. दुर्बिणीचा शोध कोणी लावला? केंव्हा?
७. आपल्या देशाचे वृक्षसाखर परिशोधनसाठी आठ भागात विभागले गेले आहे. ते आठ भाग कोणते?
८. 'मेडिका कप' कोणत्या खेळाशी संबंधित आहे?
९. आपल्या देशात पहिली 'पंचवार्षिक योजना' केंव्हा सुरू झाली?
१०. आपल्या देशातला पहिला त्रिमिती विनयट कोणता? तो केंव्हा बनला?
११. भारताच्या स्वातंत्र्यासाठी लढणाऱ्या अग्रपंथी महिलांचे नाव काय?
१२. आपल्या देशात 'हवाई बळ' केंव्हा सुरू झाले?
१३. 'फ्लाइंग सिंध' नावाने प्रसिद्ध व्यक्ती कोण?
१४. लोकसभेचे पहिले अध्यक्ष कोण होते?
१५. 'बहुता समाजा'चे संस्थापक कोण?
१६. सर्वमान्य ज्वालामुखीपैकी सर्वात अधिक भूंक कोणता?
१७. 'ओशन टु स्कॉल' या नावाच्या आपल्या देशातील प्रसिद्ध साहसी पर्वतादेही तुम्हाला नेहमी कोणी केले?
१८. कोणती कनस्यती आपल्या पानात आपला आहार सुरक्षित ठेवते?

उत्तरे

१. आपल्या देशात तयार झालेल्या नंतरिल प्रक्षेपणास्त्राचे नाव काय आहे? त्याचा प्रयोग कोठे करण्यात आला?
२. साध किती प्रकारचे असतात?
३. युनरायमधीन पोरबंदर कक्षासाठी प्रसिद्ध आहे?
४. इंग्लंडचे पहिले प्रधानमंत्री कोण होते?
५. आपल्या देशातला सर्वात अधिक लांबीचा मंदिर मंडप कोठे आहे?
६. दुर्बिणीचा शोध कोणी लावला? केंव्हा?
७. आपल्या देशाचे वृक्षसाखर परिशोधनसाठी आठ भागात विभागले गेले आहे. ते आठ भाग कोणते?
८. 'मेडिका कप' कोणत्या खेळाशी संबंधित आहे?
९. आपल्या देशात पहिली 'पंचवार्षिक योजना' केंव्हा सुरू झाली?
१०. आपल्या देशातला पहिला त्रिमिती विनयट कोणता? तो केंव्हा बनला?
११. भारताच्या स्वातंत्र्यासाठी लढणाऱ्या अग्रपंथी महिलांचे नाव काय?
१२. आपल्या देशात 'हवाई बळ' केंव्हा सुरू झाले?
१३. 'फ्लाइंग सिंध' नावाने प्रसिद्ध व्यक्ती कोण?
१४. लोकसभेचे पहिले अध्यक्ष कोण होते?
१५. 'बहुता समाजा'चे संस्थापक कोण?
१६. सर्वमान्य ज्वालामुखीपैकी सर्वात अधिक भूंक कोणता?
१७. 'ओशन टु स्कॉल' या नावाच्या आपल्या देशातील प्रसिद्ध साहसी पर्वतादेही तुम्हाला नेहमी कोणी केले?
१८. कोणती कनस्यती आपल्या पानात आपला आहार सुरक्षित ठेवते?

निरूपयोगी मैत्री

प्रताप बारा वर्षांचा होता. घरातील सर्व कामात तो आपल्या आई-वडिलांना मदत करी. शेजार-पानारच्या लोकांना ही कधी मदत लागली, तर तो धाऊन जाई. आपल्या चांगुलपणाने त्याने सर्वांचे मन जिंकले. नरेन्द्र नावाच्या एका त्याच्या वयाच्या मुलावर त्याचे फार प्रेम होते.

नरेन्द्रचे घर त्याच्या जवळच होते. तो श्रीमंत बापाचा मुलगा होता. त्याला घरातील कामे मुळीच करावी लागत नसत. वेळ मिळाल्या की तो प्रतापकडे येई. प्रतापच्या घरात तो बराच वेळ असायचा, पण आपल्या घरी मात्र प्रतापला त्याने कधी बोलावले नाही.

एके दिवशी संध्याकाळी गावातील काही मुले गावा बाहेरच्या मैदानावर हुतूतू खेळत होती. खेळून-खेळून दमल्यावर सर्व मुले एका जागी बसून गप्पा-गोष्टी करू लागली. इतक्यात एक व्यापारी मिठाई विकण्यासाठी तेथे आला.

आज त्याने एक नवीन प्रकारची मिठाई आणली होती. सर्वांनाच मिठाई खूप आवडली. प्रतापने थोडी मिठाई खरेदी केली. पण जवळ नरेन्द्र मुकाळ्याने बसलेला होता. प्रतापने नरेन्द्रला विचारले- "कारे ? तुझ्याजवळ पैसे नाहीत वाटते ?"

नरेन्द्रने उत्तर दिले- "पैसे केव्हा लागतील सांगता येत नाही, म्हणून पैसे खर्च न करता मी शिळक ठेवतो. शिवाय माझ्या आईने मला सूचना दिलीय की बाहेरच्या वस्तू कधी खरेदी करून खाऊ नयेत."

"पण तू मिठाई खरेदी केलीस हे घरातल्या लोकांना कसे कळेल ? माझं म्हणणं ऐक. तू ही थोडी मिठाई खरेदी कर आणि मजेने आपल्या अरोबर खा." प्रतापने सुचवले.

नरेन्द्र म्हणाला- "माझ्या जवळ किती पैसे आहेत हे आई भोजून पाहील आणि कमी असले तर लगेच विचारील की कशासाठी पैसे खर्च

अलका नागवदार

केले ?”

“भिकाऱ्याला दान दिलं म्हणून सांग. नाहीतर सांग की कुठे तरी हरवले. आता तू काही लहान मुलगा नाहीस. घरातल्या लोकांचा तुझ्यावर एवढा विश्वास नाही ?” आश्चर्याने प्रतापने विचारले.

थोडा वेळ नरेन्द्र गप्प बसला. मग म्हणाला - “त्यांच्या माझ्यावर विश्वास आहेच, पण माझी आजो नेहमी सांगते - ‘खोटं बोलणं हे पाप आहे.’ आजोची शिकवण नेहमी बरोबरच असते असं मला वाटतं !”

अमळ दुःख प्रकट करीत प्रताप म्हणाला - “हे बघ, माझ्यापाशी थोडे पैसे आहेत. मी तुला मिठाई खरेदी करून देतो, पण ती तुला खणार

नाहीस. कारण बाहेरचं काही खाऊ नये असं आईने तुला शिकवलेय !”

“तू खरेदी केलीस तर मी खाईन. कारण माझ्या पैशातून काही पैसे कमी होणार नाहीत, तर आई ही कधी म्हणणार नाही. तिने काही विचारलं नाही तर खोट बोलवं लागणार नाही.” नरेन्द्रने आपली अकल पाजळली.

प्रतापने मिठाई खरेदी करून नरेन्द्रला दिली. मिठाई खाऊन संतुष्ट झालेला नरेन्द्र म्हणाला - “तुझ्यामुळेच असली सुरेख मिठाई मला खायला मिळाली, पण ही गोष्ट तू आपल्या आईला सांगू नकोस. ती चुकून माझ्या आईला सांगेल.”

प्रतापने हे कानून केले. एकदा नरेन्द्रचे आई - वडील बाहेर जाता - जाता प्रतापला म्हणाले - “बेटा, नरेन्द्र घरात एकटाच आहे. आम्ही दोन तासात परत येऊ. तोपर्यंत तू नरेन्द्र जवळ रहा !”

आजपर्यंत प्रतापने एकदा सुद्धा नरेन्द्रचे घर आतून पाहिलेले नव्हते. तो घर पहायला आतुर होताच.

नरेन्द्र म्हणाला - “माझ्या घरात इतक्या वस्तु भरलेल्या आहेत, त्यात वेळ कसा जातो कळत नाही. तरी पण तुझ्याशी गप्पा-गोष्टी करीत बसायला मला फार वाववतं. भजत जातो माझा वेळ !”

या बोलण्यावर खुश होऊन प्रताप म्हणाला - “तुझ्या कपाटातून जीखेळणी नि पुस्तके आहेत ती मला एकदा पहावीशी वाटतात. जरा कपाट

उघडू ?”

पण नरेन्द्रने त्याला कशाला ही हात लावू दिला नाही. तो म्हणाला - “बाहेरच्या कोणी वा वस्तु हाताळल्या तर खराब होतील असं घरातील मोठी माणसं सांगतात.”

“तू जेव्हा बायच्या भरी येतोस तेव्हा घरातल्या सर्व वस्तु हातात घेऊन पाहवोस की नाही ?” प्रतापने विचारले.

“तुझ्या घरातील मोठी माणसं तसं करू देतात, म्हणून !” नरेन्द्र म्हणाला. मग खूप वेळ दोघे बसले नि एकमेकांना गोष्टी ऐकवीत राहिले. पण प्रतापच्या मनात मात्र एक गोष्ट खटकत राहिली.

एकदा बावातील मुलं मावाबाहेर झाडाखाली वसून गप्पा-गोष्टी करीत होती, तेव्हा एक बासरीवाला बासऱ्या विकत तेथे आला. त्याच्या बासरीतून भवुर ध्वनि निघत होते. एक बासरीची किंमत होती दोन रुपये. नरेन्द्रने एक बासरी विकत घेतली. प्रतापपाशी एकच रुपया होता, म्हणून त्याने नरेन्द्रला एक रुपया मागितला. नरेन्द्र फटविशी म्हणाला - “माझे बाजोबा सांगतात की मित्राला कधी कर्ज देऊ नये. कर्ज दिलं की मैत्री बिघडते !”

प्रताप मनातल्या मनात नाराज झाला. निदान तीन-चारदा तरी त्याने नरेन्द्रला मिठाई खरेदी करून दिली होती. हिशोब केला तर दोस रुपयांहून जास्त खर्च केला होता. आता मी एक रुपया भागतोय तर लागला मला

शिकवायला. हा कसला मित्र ? मी पुष्कळ मदत केली याला, पण मला मात्र काही द्यायची याची इच्छा नाही !

तो रागाने नरेन्द्रला म्हणाला - “कर्ज दिलं की दोस्ती बिघडते असं तू म्हणाला होतास. ते नीट लक्षात ठेव, तू कर्ज दिलं नाहीस नि आता आपली दोस्ती बिघडू धातलीय. मी जर बासरी खरेदी करू शकलो नाही तर समज आपली मैत्री संपली !”

नरेन्द्र म्हणाला - “असं नको म्हणूस प्रताप. तुझ्यासारखा मित्र मी कधी ही गमावणार नाही.” असं म्हणून ही त्याने खाशातून रुपया मात्र काढला नाही.

एवढ्यात रामेश नावाच्या एक मुलाने एक

कारण त्याच्यामुळे तुला बासरी मिळाली. हे काम करून त्वाने आमची दोस्तो आज पक्की केली. तू म्हणाला होतास की मी जर तुला बासरी खरेदी करून दिनी नाही, तर आपली दोस्तो संपली. तुला माहीत नाही मला फार वाईट वाटलं. रामेशासुळे माझे दुःख दूर झाले." नरेन्द्रने आपली जाजू नंढली.

त्या विनयापासून प्रताप नरेन्द्रासून दूर-दूरच राहू लागला. नरेन्द्रने खूप प्रयत्न करून पाहिला, पण प्रताप त्याच्याशी बोलायचेसतत टाळत राहिला. नरेन्द्रने प्रतापाच्या आजोबांना आपल्या मनातील दुःख सांगितले. प्रतापाच्या आजोबांनी नरेन्द्रला आपल्या वरी बोलवणे पाठविले आणि मग म्हणाले- "मी तर समजत होतो की तूच नरेन्द्रचा जिवलग मित्र आहेस. तू तर मोठा स्वार्थी निघालास!"

प्रताप नासून म्हणाला- "स्वार्थी कोण? मी का तो?"

आजोबांनी आपला विचार सांगितला- "नरेन्द्र तुझा मित्र आहे. आवश्यकतेनुसार तू त्याला मदत केलीस. हा सरोसरीच तुझा सट्टण आहे. फळाची भाषा बाळगणं हा ही एक स्वार्थच आहे. इतक्या लहान वयात स्वार्थी होणं बरं नव्हे."

प्रताप पोढ्या नाटाजीने म्हणाला- "पण आवश्यक असेल तेव्हा त्याने ही भाषा मदत करायला नको का?"

"त्याला वाटलं तर तो मदत करील. कथवा

काही वस्तू खरेदी करून दिल्यामुळे मैत्री दृढ होत नाही. एकमेकांचे विचार जाणून घेतले पाहिजेत. यामुळे आपली बुद्धि व सहृदयता यांचा विकास होतो. यासाठी मैत्री निभावली पाहिजे. देवाण-घेवाण ही तर व्यापारी वृत्ति झाली! सत्या मैत्रीचे रहस्य तू नीट समजून घेण्याचा प्रयत्न कर." आजोबांनी नातू प्रतापला समजाऊन सांगितले.

आजोबांचं म्हणणं प्रतापला पटलं, तरी पण मनात एक शंका राहून गेली. तिचे निरसन करावे असे त्याला वाटले. म्हणून त्याने आजोबांना प्रश्न केला- "तर मग नरेन्द्रची काहीच चूक नाही असं का म्हणायचंय आपल्याला?"

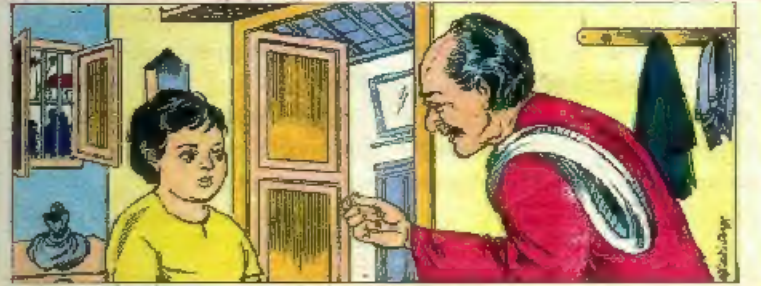
"चूक त्याची नाही, तुझी आहे. कारण तू जे काही केलंस ते नरेन्द्रला खुश करण्यासाठी केलंस. त्याला पसंत नसलेलं काम करायची त्याची इच्छा नाही, ते जबरदस्तीने करून घ्यायचा प्रयत्न ही तुझी चूक आहे. नीट विचार कर, म्हणजे तुला पटेल." आजोबांनी आपली स्पष्ट करून सांगितलं.

"होय, आपण म्हणता ते ठीक आहे

आजोबा! पण बॉम्ब वेळ आल्यावर मुद्दा ज्या मैत्रीचा काही उपयोग होत नाही, ती कसली मैत्री?" प्रतापने खोचक प्रश्न विचारला.

"असं का बरं म्हणतोस? फळाची अपेक्षा न करणारी मित्रता कशी असते हे आपल्या प्रत्यक्ष व्यवहाराने नरेन्द्रने तुला शिकवले की नाही? जर नरेन्द्रला तुझ्याकडून काही शिकता आले नाही, तर त्याच्या दृष्टीने तुझ्याशी मैत्री निरूपयोगीच नाही का? माझा दृष्टिकोन तू समजून घे." आजोबांनी प्रतापला जरा विचार करायला लावला.

आजोबांचा संदेश आला प्रतापाच्या असात आला. त्याच्या म्हणण्याचा हेतू त्याला चांगला समजला. नंतर त्याने फळाची भाषा मनात ठेवून कोणाशी ही मैत्री केली नाही. आजोबांनी प्रतापला जी शिकवण दिली ती नंतर नरेन्द्रला ही समजली. आपण जे काही केलं त्याची त्याला लाज वाटली आणि त्याने आपल्यात सुधारणा घडवून आणली. आवश्यकतेनुसार तो आपल्या मित्रांना मदत करू लागला. प्रतापाच्या मैत्रीमुळे नंतर त्याचा पुष्कळ फायदा झाला.

इस्टेटीची वाटणी

कपिलेश्वरजवळच्या एका गावात एक जमीनदार होता. गावच्या आसपासच्या नवू गावातल्या बऱ्याचशा जमिनी या जमीनदाराच्या असून तोच गावचा ग्रामाधिकारी व न्यायाधीश होता. तो खूप धनवान असून त्याला चार मुलगे होते. सर्वात थोरला धान्य व्यापाराची देखरेख करी, दुसरा मुलगा गुराढोरांची व्यवस्था पाही अन् तिसरा शेतीविषयक कामे संभाळी. सर्वात धाकट्याला मातृशिक्षण, परमेश्वरा-संबंधीची कार्ये व दानधर्म वगैरेची विशेष आवड होती.

वय वाढता वाढता जमीनदाराची शक्ती क्षीण होत गेली व तो अंधरुणाला खिळला. आपल्या मुलांना जवळ बोलावून घेऊन तो त्यांना म्हणाला, "मुलांनो, आजपर्यंत आपण दुसऱ्यांच्या दगड्यांचा न्यायनिवाडा केला, पण आपल्याला आपला न्यायनिवाडा करून घेण्यासाठी दुसऱ्यांकडे जायची वेळ आली नाही. असं त्राटलंय की, मी आता थोड्याच दिवसांचा

सोबती आहे. यमदूत दाराशी खुपे आहेत. कोणत्याही वणी त्यांचा फासा माझ्या गळ्यात पडेल, तेव्हा आता तुम्ही चौघंजण माझ्या खाटेच्या चार घुरांजवळ आभे रहा. मी मेल्यावर तुम्ही या आपापल्या घुरांच्या ठिकाणी व्हा. पण ही, इस्टेटीबाबत एकमेकांशी भांडूनका."

चारही माझू खाटेच्या चार पायांशी आभे राहिले व त्यांनी आपापला खूर निश्चित करून घेतला. पित्याने त्यांना विचारले, "आता मी तुमच्यासाठी आणखी काही करणं आवश्यक आहे काय?"

आणखी काही करायची गरज नसल्याचे चौघांनीही एकमुखाने सांगितले व 'नारायण, नारायण' म्हणत निश्चित मनाने जमीनदाराने देह ठेवला.

पित्याच्या अंत्यसंस्कारानंतर चौघाही भावांनी कुदळी घेऊन आपापल्या घुरांसाठी खणून पाहिले.

थोरल्याने सणल्या जागी त्याला भुस्सा मिळाला. दुसऱ्याला मिळाले शेंण अन् तिसऱ्याच्या हाती नुसतीच माती लागली. चौथ्या मुलाला मात्र सोनं-चांदी ठेवलेली थैली मिळाली. ते पाहून बाकीच्या तिघांना फारच राग आला.

तिघांना व्हाटले, "पहू, बाबांचं धाकट्या बरच जास्त प्रेम होतं. खरं तर तो नुसताच निरुचोगी होता. पण त्याच्याच वाट्याला सोनं चांदी आली; वन् आम्ही मात्र नुसते भुस्सा, शेंण अन् मातीचे धनी!"

"पण खाटेचा जो जो खूर बरा वाटला, तो तो तुम्ही प्रथम निवडलात. मी बापडा बुरलेल्या घुराशी आभा राहिलो होतो. यात आता माझी काय बरं चूक?" चौथा भावंडेपणाने शान्त स्वरात बोलला.

परन्तु रागाने धुमसत बाकी तिघेजण म्हणाले, "नाही. आम्हाला हे मुळीच मान्य नाही. आपण कपिलेश्वरच्या न्यायालयात जाऊन याचं निराकरण करून घेऊ."

त्यांचे सर्व बोलणे न्यायाधीशाने ऐकून घेतले

व थोडा विचार करून त्याने विचारले, "नीट सर्व विचार करून आपल्या पित्याची एकूण इस्टेट काय काय आहे, हे मला सांगा बरं?"

जमीनदाराची चारही मुले म्हणाली, "आमचे वडील जमीनदार होते. गुरं, धान्य, व्यापार, सोनं चांदी वगैरे सर्व काही त्यांच्याजवळ होतं."

"जर मग त्यांनी योग्यच वाटणी केलेली आहे. धान्याचा व्यापार थोरला करत होता, गुरांची देखरेख दुसरा करत होता, शेती-वाडी तिसऱ्याच्या ताब्यात अन् सोनं चांदी धाकट्याची. आता याप्रमाणे आपापल्या वस्तूंचा ताबा घ्या अन् आरामात रहा." न्यायाधीशाने निवाडा केला.

हा निवाडा तिघा भावांना बरोबर वाटला, त्यांचे समाधान झाले. त्यांच्या लक्षात आले की, 'बाबांनी धाकट्याच्या बाबतीत मुळीच पक्षपात केला नाहीय, त्यांच्यावरच जास्त प्रेम केलेलं नाहीय. कोणाच्याच बाबतीत त्यांनी अन्याय केलेला नाहीय.' चौथेही आपल्या गावी परतले व गुण्यानोविन्दाने राहू लागले.

चौथीस वर्षपूरी 'चांदोबा' त प्रकाशित झालेली गोष्ट